

2024 • 9

LXXVII. évfolyam • szeptember

művelődés

közművelődési havilap

művelődés

közművelődési havilap

Szerkesztőségi tanács:

Egyed Ákos
Kása Zoltán
Péter István
Pozsony Ferenc
Széman Péter

A szerkesztőség:

Benkő Levente (főszerkesztő)
Balla Sándor
Demeter Zsuzsanna
Péter János
Rostás-Péter Emese

Postacím:

400183 Cluj-Napoca,
str. Gheorghe Lazăr nr. 30.,
O. P. 1. Cluj, C. P. 123
tel/fax: +40 264 434 110
honlap: www.muvelodes.net
e-mail: szerkesztoseg@muvelodes.net,
muvelodes@yahoo.com
Bankszámlaszám: Redacția Művelődés
RO57TREZ21621G335000XXXX
Adószám: 9549909

ISSN 1221 – 8693

Megjelenik a Kolozs Megyei
Tanács támogatásával
Apare sub egida Consiliului
Județean Cluj

Nyomdai előkészítés:

IDEA PLUS – Kolozsvár
Lapterv: Könczey Elemér
Műszaki szerkesztés: Nagy Andrea
Nyomdai munkálatok:
IDEA nyomda – Kolozsvár
Igazgató: Nagy Péter

Ára 5 lej

9 771221 869240 09

Tartalom

Rostás-Péter Emese: (B)írónt a táskába 3

emlék-lapok

Kegyé Lenke: Ő is ment a háborúba, de nem tért haza. 4

enciklopédia

Tar Károly: Százéves az Erdélyi Szépmíves Céh (1.)
Porosodó hagyományunk, avagy az újraalakult céh csődje és tanulságai . . . 6

Serdült Benke Éva: A magyar költészet „rongyos bakája”.
Gellért Sándor emlékére 12

könyvesház

Mihály Ferenc: Egy könyv margójára 19

Balla Sándor: Téglák a hit falában 22

galéria

Suba László: Szükséges-e a művészet?. 28

hirdető

Lőrincz Ildikó: Zárta kapuit a 28. Minimum Party alkotótábor 30

Lapszámunk szerzői:

Kegyé Lenke – fotóművész, Kolozsvár
Lőrincz Ildikó – művészettörténész, muzeológus, Székelyudvarhely
Mihály Ferenc – farestaurátor, Szováta
Serdült Benke Éva – tanár, Paks
Suba László – szobrászművész, Torda
Tar Károly – író, Lund (Svédország)

A címlapon a Minimum Party kerámiaműhelyében készült kispasztika, Molnár Ágnes alkotása. Lőrincz Ildikó felvétele. A hátsó borítón *Téglák a hit falában*, illusztráció a *Katakombák magyarja – Mécs László megfigyelési dokumentumai (1945–1978)* című könyvhöz.

Kéziratokat nem örzünk meg és nem küldünk vissza. Kizárólag géppel írt vagy nyomtatott, valamint Microsoft Word programban szerkesztett elektronikus kéziratokat fogadunk el.

Támogatók:

Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület
RMDSZ – Communitas Alapítvány
Hargita Megyei Kulturális Központ
Hargita Megye Tanácsa
Kovászna Megyei Művelődési Központ
Kovászna Megye Tanácsa

Médiapartnerek:

Szabadság

(B)irónt a táskába

Hába vásárolunk hegynyi füzetet az iskolakezdésre, úgyis felbukkan az első héten egy addig csendben lapuló tantárgy, amiről kiderül: nemcsak vonalas füzet kell hozzá (persze ilyenkor nekünk csak kockásból, bocsánat, négyzethálósból van tizenöt), hanem még mappa is, meg néhány egyéb, az utolsó percben nehezen beszerezhető apróság. A kisebbik lányom iskolájából már a vakáció végén listát küldenek, így több idő marad vásárolni – de az összerakott paksamétát a másik iskolásunk ötletszerű készülődése általában alaposan megtépázza. Ha sikerült megmenteni a tavalyi iskolatáskát, akkor elkerültünk egy nagyobb kiadást, amiért viszont azonnal kárpótolnak a gyermekeink, ha velük sétálunk be egy nagyobb papír- és írószerekkereskedésbe. Az elmúlt évből ugyanis semmi nem maradt nekünk, a tollak mind egy szálra eltűntek a föld színéről, fiókok mélyéről, és színes ceruzából, rosthegyű tollból, vagyis kariókából ugyan van egy szűk vékányi, de nagyon ciki, ha nem lehet összerakni belőlük egy becsületes szettet.

Patronos töltőtollakkal szerelkezünk fel, keményebb és puhább grafittal, és persze golyóstollakkal, ezekből az unalmas kék vagy piros mellé arany- és ezüstsínűt is be kell szerezni. Kisebbik lányom angolóról tudja, hogy a golyóstoll egyik angol elnevezése biro vagy biro pen, és hogy más nyelveken, franciául, spanyolul is hasonlóan nevezik. Az egyik legismertebb magyar felfedezés ez, Bíró László József találta ki, hogy amennyiben egy sűrűbb, a nyomdászatban használatos festékhez hasonló állagú tintát használ, akkor azt egy kis, a toll hegyében elhelyezett golyócskával tudja a papírra juttatni. Bíró László 1938-ban szabadalmaztatta az eszközt, amerikai, német és szintén magyar – Goy Andor és Kovács Sándor nevéhez köthető – előzmények után. Az ideai iskolakezdekéskor évfordulót is ünneplünk, a golyóstoll feltalálója éppen 125 éve született: 1899. szeptember 29-én, Budapesten. Ezt a napot Bíró későbbi, választott hazájában igen megbecsülik: 1986 óta ez a Día del Inventor, vagyis a Feltalálók napja Argentínában, az 1985-ben Buenos Airesben elhunyt Ladislao José Biró tiszteletére. Találmányai többségét (például a golyós dezodort) a dél-amerikai országban dolgozta ki, a golyóstoll 1938-as magyar szabadalmaztatását követően, rövid párizsi kitérő után Argentínában kezdett új életet a zsidótörvények elől menekülő, újságíróként meg festőművészként, és természetesen mérnökként jeleskedő Bíró László.

A golyóstoll kezdettől népszerű lett, de a pedagógusok táborában sokféle ellenérzéssel tekintettek rá, hosszú időn át. Sokan a szépírást megrontóját látták benne, az én gyermekkoromban nem lehetett vele írni a füzetbe, és dolgozatíráshoz sem szabadott használni. Elemi osztályokban a hagyományosabb neveléshez ragaszkodó tanítók még most is a töltőtollat ajánlják, de egy idő után a legtöbb gyerek úgyis a kedvelt zselés golyóstollak közül kezd válogatni. Hogy a szépírást rontaná – úri huncutság ezen aggódni ma már, hiszen a legnagyobb kihívás az, hogy egyáltalán megtanul-e kézzel írni a gyerek. És hogy éppenséggel ki is lehessen olvasni, amit írt. Az írásképek romlása a digitális eszközök térnyerésével függ össze, erről már könyvtárnyi irodalom született – de szülőként ez senkit nem vigasztal meg. Hiszen tudjuk azt, hogy kézzel írni nemcsak azt jelenti, hogy épp nincs kéznél a laptop, és akkor kénytelenek vagyunk ehhez az ósdi módszerhez folyamodni. Kézzel írni azt is jelenti, hogy a gondolataink másként rendeződnek, könnyebben megjegyezzük azt, amit kézzel írtunk le, és talán nem is fecsegünk annyit, ha az inhüvelygyulladás fenyeget közben. De ez inkább sejtés, érzés, nehezen átadható. Marad a macskakaparáss a füzetekben, és néhány kísérlet, amit talán szabadalmaztatni lehet később. Nagyobbik lányom a múltkor galambtollat hegyezett, és kért valami folyadékot, amibe belemártsa.

Emlékező Emlékező

Kegyé Lenke

Ő is ment a háborúba, de nem tért haza

Két éve eldöntöttem, hogy felkutatom a gyökereimet, továbbá azt is szerettem volna, ha elkészül a családfám. Viszont kevés információ állt a rendelkezésemre, és nem tudtam, merre keresgéljek – akkor még nem gondoltam volna, hogy idővel mennyi segítséget fogok kapni. Az a kevés ember ugyanis, akit ismertem apai nagymamám részéről, ismert egy másik rokont vagy közeli ismerőst... és így lassan helyére került a kirakósban sok hiányzó darab.

Apai nagyapámról mindig is nagyon keveset tudtunk, részben ezért is volt fontos kiderítenem azt, hogy mi történt vele, hol vannak a leszármazottai. Ezenfelül pedig szerettem volna édesapámnak okozni egy szép meglepetést. Úgy gondoltam, én majd megtalálom az ő apját, ugyanis egy életen keresztül foglalkoztatta az, hogy mi történt vele. Miért nem jött vissza édesapja

hozzájuk? Mi történt vele? Hol temették el? Nagyon nehéz volt a háború után úgy felnőni, hogy hadiárva vagy... vagy egyáltalán, hogy árva vagy.

Aztán rábukkantam nagyapám nevére a Hadtörténeli Intézet és Múzeum hadisír-nyilvántartójában, és csak úgy özönlöttek az információk. Kegye János 1914. március 18-án született, majd 1944. december 23-án hunyt el egy légitámadásban Bicskén, a 105. légvédelmi tüzérosztály tartalékos címzetes őrvezetőjeként. Fejszilánk okozta a halálát. A temetése két nappal később, december 25-én volt, karácsonykor.

Apjának neve Kegye János volt, édesanyjának leánykori neve Zsulán Julianna. Római katolikus vallásfelekezetű volt. Mint később megtudtam a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeli Intézet és Múzeum Központi Irattárából érkezett igazolásból, 1944. április 17-től

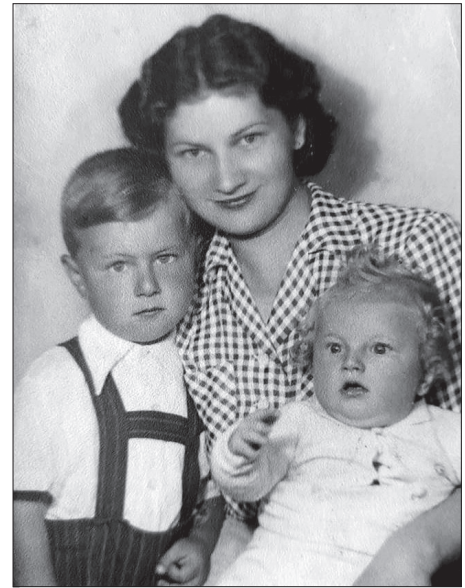
Rábukkantam nagyapám nevére a Hadtörténeli Intézet és Múzeum hadisír-nyilvántartójában, és csak úgy özönlöttek az információk.

Kegyé János őrvezető katonai gépjárművezetői igazolványa

Kegyé János és családja, Éva asszony, valamint fiuk, György 1940. szeptember 23-án

Kegyé Jánosné Éva és a gyermekek, György és János

1944. augusztus 31-ig szolgált a magyar hadseregben, „frontszolgálatáért és az ellenség előtt tanúsított vitéz magatartásáért a Tűzkereszt első fokozat kitüntetésében részesült”. (Az első, kardokkal és koszorúval díszített fokozat eléréséhez a hadműveletekben való tényleges és fegyveres részvételt írták elő, ezt azonban kiterjesztették a fegyvert ragadó nem harci állományra és a polgári lakosságra is.)

Nagyapámék a Monostoron, a Fenesi úton laktak: nagyapám, János, illetve a húga, Mária, valamint a szüleik. A ház most is áll, elrejtve a tömbházak közt. Civilként gépkocsivezető volt a Kolozsvár-Szamosfalva útvonalon. Katonái (1936–1939) után a háborús időszak miatt többször is besorozták három

hónapos kiképzésre a légvédelemhez. Ekkor már átköltöztették a repülőtéri üzemanyag-lerakatot Patarét közelébe, hogy távol és biztonságban legyen az esetleges repülőtéri bombázásoktól. Így hát naponta biciklivel járt szolgálatba a Monostorról.

1944 januárjában megszületett György után a második fia, János, aki az én édesapám. Nagyapámnak azonban mennie kellett már áprilisban ki, a frontra. Vitte magával a harmonikáját is, amely jó társul szolgált neki a bajban, és amellyel az otthon hangulatát valamennyire megőrizhette a kemény és borús háborús mindennapokban.

Bicske környékén légitámadás volt 1944. december 23-án, amikor is egy szilánk fúródott a fejébe. Két napig

feküdt a kórházban, mielőtt elhunyt volna. 1945 tavaszán, egy aranyosgyéresi katonatárs megkereste a feleségét és az ő árváit, hazahozta az iratait és a harmonikáját, ő mesélt a légitámadásról.

György és János, amikor elérték az iskoláskort, megkezdtek tanulmányukat az Auguszteumban – a Monostori út és a Bem utca sarkán nyílt 1907 őszén dr. Hirschler József főesperes-plébános kezdeményezésére a Notre-Dame-apácák által vezetett Marianum leánygimnázium. Apácák, kápolna, óvoda, hatosztályos elemi iskola és árvaház működött itt.

Tudva, hogy apai nagyapámat Bicskén temették el, fejembe vettem, hogy elmegyek a Fejér megyei településre, és megkeresem. Tudtam ugyanis, hogy van Bicskén egy emlékmű, ahol kis szerencsével megtalálhatom a nevét. Ez azonban nem történt meg... Majd 2024 májusában egy barátnőm Angliából utazott Budapestre, és mivel ismertem nagyapám történetét, felajánlotta, hogy megkeresi az emlékművet. És megtalálta. Az emlékművön szerepel nagyapám neve is.

Tudtommal a Kegye névből már nem sok akad Erdélyben és a Partiumban rajtunk kívül. Egy család még él valahol Szatmár környékén, ami érthető, ugyanis Kegye egy Szatmár megyei település, Érszakácsi déli szomszédjában, amelyet már a 13. században is nyílvántartottak, jelenleg pedig úgy százötvenen lakhatják. A Kegye névre ezért is vagyok büszke, mert ritka, és nem köznap, és mert ebben a névben él tovább édesapám, nagyapám öröksége.

1.	Családi és utóneve:	Kegyé János		2. Csapattest:	105. lgr. tü. oszt.	4. Rendfokozat:	őrnagy
3.	Állománytest:	(Pénztárolás)		6. Születési év:	1918.	7. Atyjának:	Kegyé János
5.	Statisztikai járás (község, város):	Kolozsvár		8. Szülőanyjának lakóhelye:		9. Házastársának családi és utóneve:	Fülöp J. Julia
10.	Legközelebbi hozzátartozójának neve, lakóhelye és lakcíme:	né: Kolozsvár, Fenesi út 91.					
11.	Gyermekeinek neve és születési éve:						
13.	Vallása:	r. kate.	14. Foglalkozása (állása, alkalmazása):	gk. vez.	15. Önkormányzati szám:	38335	
17.	Elcsúszott, mikor, hol (év, hó, nap):						
18.	Meghalt, mikor, hol (év, hó, nap):	Bicske 1944. 10. 23. lejáról					
19.	Eltemetve, mikor, hol (év, hó, nap):	Bicske 1944. 10. 25.					
20.	Megsebesült, mikor, hol (év, hó, nap):						
21.	Hadifogságra jutott, mikor, hol (év, hó, nap):						
22.	Elhűnt, mikor, hol (év, hó, nap):						
23.	Sérült, mikor, hol (év, hó, nap):						
24.	Beleg, mikor, hol (év, hó, nap):	944. 11. 20.					

Kegyé János katonai törzslapja. Képek: a szerző gyűjtése

Tar Károly

Százéves az Erdélyi Szépmíves Céh (1.)

Porosodó hagyományunk, avagy az újralakult céh csődje és tanulságai

Nekünk, magyaroknak, elfeledett hagyományaink felfedezése létszükséglet. Ha nem ezt tesszük, eleinte észrevétlenül, később visszavonhatatlanul kisebbedünk.

Olyan időket élünk, amikor a Hagymányt nagybetűvel kell írunk. A hagyomány jogi fogalomként az öröklési jog alá tartozik. Hagymány alatt az elődök örökségéből azokat a cselekvéseket, dolgokat értjük, amelyeket nemzedékről nemzedékre változatlan formában tesznek és készítenek az adott társadalom tagjai szociokulturális öröklés alapján – utóbbi alatt azt értjük, amikor az egyén beleszületik az adott társadalomba, és továbbviszi ősei hagyományait. A hagyományok az adott társadalom értékrendjét, világszemléletét tükrözik. A hagyományok tisztelete, azok továbbvitele nemzedékről nemzedékre az őseink és a magunk tisztelete, megbecsülése. Tartást ad a becsületre, szeretetre, egymás tiszteletére, emberségre. Erősíti az együvé tartozás érzését jóban, örömben és bajban. A hagyományok őrzése nemcsak a családok, barátok kötelékeit erősíti, hanem egy nagyobb közösséghez való tartozás hitvallása is. A hagyomány az örökösök kötelezettsége.

Az európai kultúrában a szó eredetileg két jelentéstartalommal rendelkezik. A latin traditio és a superstitio kifejezések egyaránt a hagyományra utalnak, ámde a két kifejezés jelentésrétege eltér egymástól. A legtöbb európai nyelvben a hagyományt jelentő tradíció (pl. angol: tradition, francia: tradition, német: die Tradition, spanyol: tradición) alapját a latin tradere (átadni) igéből képzett traditio képezi. A traditio a rómaiak számára a nemzedékről nemzedékre továbbörökítő javak átadását jelentette. Ma ezt a jelentésréteget értik közkeletűen a hagyomány kifejezés alatt.

Az újjászületést képzelő, a *belső ösvényen* sétálgató lámák a művészetek, tudományok, hétköznapi élet sokféle hagyományaihoz kötődnek, mert vallják, hogy az élő hagyományban örökljük

meg az erőt, amely életünk minden mozzanatát a belső utazásunk részévé teheti.

A jelen pillanat varázslata, és a jelen pillanat, a *most* átélése az a híd, amely a múlt bölcsességét összeköti jelenünkkel – vallja Chögyam Trungpa tibeti buddhista mester. Vagy ahogyan Láma Ngawang Rinpoce látja: „Minden ember ismerje és becsülje saját műveltségét, hagyományait és azok szerint éljen boldogan. Azokat feladni nincs értelme. A magyarok kövessék a magyar szokásokat hibátlanul, és a többi nép is a sajátjait [...] Minden nép ragaszkodik saját műveltségéhez, és abban érzi jól magát. [...] Ez természetes, hiszen műveltségünk az azonosságunk, az énünk része. A vallással is így vagyunk. Tehát mindenki azt kövesse, arra támaszkodjon, ami iránt bizalma van.”

Nekünk, magyaroknak, elfeledett hagyományaink felfedezése létszükséglet. Ha nem ezt tesszük, eleinte észrevétlenül, később visszavonhatatlanul kisebbedünk. A magunk felejtése gyökértelenségünkhöz vezet, elődeink tapasztalatai nélkül alkotó energiánk jelentős része ablakon kidobott érték.

Másfél évtizede ilyen meghatározások kerülgetnek, amikor a helikoni, és különösen a Kós Károly által reánk hagyott örökségünkre, az Erdélyi Szépmíves Céh folytatásának megkezdett és magyarázat nélkül cserbenhagyott erőfeszítéseire gondolok.

Mit reánk hagytak erdélyi nagyjaink

Az 1924-ben indult Erdélyi Szépmíves Céh könyvkiadói vállalkozásról számos méltatás, kultúrtörténeti megemlékezés, dokumentumkötet, méltató publicisztika, beszámoló és újsághír jelent

Az Erdélyi Szépmíves Céh korabeli könyveiből

meg. Alapításának közeledő századik évfordulóján érdemes volna összegyűjteni mindent, ami tanulsággal szolgálhat mai művelődési teendőink jobb, hasznosabb, átgondoltabb gyakorlatában.¹

Az első világháború után az erdélyi magyarság megmaradásának érdekében a román állam erőszakos asszimilációs tevékenysége ellen számos kezdeményezés született a magyarság intézményrendszerének kiépítése érdekében. „Az ókirályságbeli bizantinizmus és az erdélyi román sovinizmus voltak a román kisebbségi politika alaptényezői. Ezek a tények még felfozkozták és kisebbségellenes élt adtak annak a természetesen vérbő nacionalizmusnak, ami a területét meghatározott fiatal állam nemzeti öntudatát amúgy is hevítette. A román kis- és nagypolgárság tehát adottságainál fogva sovinizsista volt, s amilyen gátlás nélkül szívott fel egészen a gazdasági váltságig minden idegent, aki román akart lenni, olyan idegengyűlölettel fordult minden olyan réteg felé, amely megítélése szerint idegen test volt a román államban” – írja Mikó Imre *Az erdélyi magyarság sorsa a világháború után* című tanulmányában.² A trianoni szerződés aláírása után megindult politikai szerveződés eredményeként megalakult a Kós Károly alapította Kalotaszegi köztársaság, majd 1921 júniusában zászlót bontott az Erdélyi Néppárt, az első romániai magyar párt, egy hónappal később megalakították a Magyar Szövetséget, végül 1922. december 28-án létrejött a romániai magyarságot tömöríteni kész Országos Magyar Párt. Ez a közéletben lebegő politikai akarat hozta létre azokat a művelődési intézményeket és haladó írói csoportosulásokban fogant kiadványokat, amelyek

közül kiemelkedő szerep jutott az Erdélyi Szépmíves Céhnek is.

Nagyváradon Ady-barátok 1919 júniusában *Tavaszt* és *Magyar Szó* címmel két rövidéletű folyóiratot indítottak. Marosvásárhelyen feltámadt a *Zord Idő*, a Kemény Zsigmond Társaság folyóirata. Munkatársai között dicsőszentmártoni, galgói, kolozsvári, nagyenyedi, székelyudvarhelyi, temesvári írókat találunk. Kolozsváron a Végvári-versek kétségbeesett hangját, a munkára, az ellenállásra készítő, Kós Károly, Paál Árpád és Zágony István által fogalmazott *Kiáltó Szó* biztatása váltotta fel. Az *Ellenzék* és a *Keleti Újság* maga köré tömörítette az erdélyi magyar szellemiség legjelentősebb erőit. De volt a *Vasárnap* és a *Vasárnapi Újság*, az *Erdélyi Szemlélet* folytató *Pásztortűz*, megjelent a *Tizenegyek Antológiája* és a Dienes László alapította, majd Gaál Gábor által szerkesztett *Korunk*. 1920-ban jelentős nyomdaipari vállalatnak bizonyult a Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt.³

Ebben az időszakban is jelentek meg Erdélyben szórványosan magyar könyvek. Az írók többnyire maguk gondoskodtak előfizetők gyűjtésével a könyvük megjelenéséhez szükséges anyagiakról. A nyomdák a gyűjtőíveken aláírásukkal szereplők számának függvényében kialakított példányszámú könyvek, könyvecskék előlegezett nyomtatását vállalták. Ennek ellenére az erdélyi irodalmi művek színvonala vetekedett a magyarországi kiadványokéval.

„Ennek az erdélyi magyar irodalomnak a középpontjában az 1926. évtől kezdődően az erdélyi írók szabad és független munkaközössége, az Erdélyi Helikon, valamint a magyar könyvek kiadvállalata, az Erdélyi Szépmíves

Céh állott, bár különösen az időszak második felében igen jelentős a Helikonon kívüli, főként baloldali irányzatú írók tevékenysége is.”⁴

Kemény Jánosnak a marosvécsi kastélyban elhangzott figyelmeztetését Hunyady Sándor jegyezte le: „Harag nélkül, politika nélkül. Mert én azt hiszem, ha valaki művész és magyar, nem szabad mérni, hogy miféle sáncon áll, és micsoda lobogót emel...”

Ha Erdélyben ezt nekünk ideig-óráig sikerült elérnünk, mindig nagy, maradandó dolgok születtek. Jó volna, ha erre sűrűbben rádöbbenének a magyar szervezkedés emeleti magasságain székelők, és lennebb, és mindenütt a népes alagsorban, a foszlányosodott szórványokban sínylődők.

Ebben az időszakban is jelentek meg Erdélyben szórványosan magyar könyvek. Az írók többnyire maguk gondoskodtak előfizetők gyűjtésével a könyvük megjelenéséhez szükséges anyagiakról.

A céh megalakulásától eltelt évszázad megengedi és megköveteli e kiemelkedően sikeres intézmény teljes körű és elfogulatlan vizsgálatát. Nyilvánvaló, hogy a trianoni helyzetben a céhbe tömörült alkotók a megértés, a másság iránti türelem és tisztelt szellemében az összetartozást hirdették, de a legtisztább irodalmi és műveltségi célokat szolgálva nem sikerült feloldaniuk a világnézeti kérdéseket. Ezért a társadalmi kérdésekre érzékeny és a konzervatív beállítottságú tagok közötti küzdelmek olykor szakadásokhoz vezettek.⁵

Hagyományaink tovább éltetése szempontjából fontos, hogy követésre méltó példáink kritikai vizsgálatáról se feledkezzünk meg.⁶ Jelentőségüket ilyenformán tovább erősíthetjük, tovább éltetésükhöz, alkalmazásukhoz, mai mércéinkhez igazítva juthatunk az elődeink által alkotott javakhoz. E célból fontosnak tartanám a céh első húsz évében, valamint az 1990-ben újraindított, ötesztendei haldoklása idején és a napjainkban kelt különféle vélemények, kritikai írások összegyűjtését és elemzését.

A céh általam összeállított *Emlékkönyvébe* ezért iktattam mutatóban

Az Erdélyi Szépmíves Céh 10 éves jubileumára kiadott díszkiadás fedőlapja a Céh emblémájával

néhány interjút és részletekbe menő visszaemlékezést, valamint Gaál Gábor idevonatkozó írásait is.⁷

Paál Árpád, Kós Károly, Zágoni István, Nyíró József, Ligeti Ernő és Kádár Imre 1924 márciusában jelentette meg a *Keleti Újságban* az Erdélyi Szépmíves Céh körlevelét. A következő bevezető olvashatjuk a körlevél bevezetőjében: „A ma már súlyos értéket képviselő erdélyi magyar irodalom életében eseményt jelentő terv indult útjára, melyet a kultúránk iránti nagy nemes gond és ideálisan magas szempontok hívtak életre. A megvalósulás stádiumában lévő tervnek messzi kiható és üdvös jelentősége kétségtelen. [...] Az alábbi bejelentést szellemi életünknek hat kiváló képviselője írja alá, akinek egyénisége és munkássága a legkomolyabb érték, és biztosítéka az önzetlen és gyönyörű gondolat áldásos megvalósulásának.”

Az Erdélyi Szépmíves Céh gazdag és sikeres tevékenysége meghatározta az erdélyi irodalom arculatát. Céltudatos vállalkozás volt, amelyről az alapítók a következőképp fogalmaztak: „Minden művészetek között az emberi és nemzeti társadalomnak legfontosabb és semmi más által nem pótolható, kultúrára nevelő, kultúrát fenntartó és fejlesztő művészete éppen az irodalom. Kisebbségi sorsunkban pedig ennél is súlyosabb dolog: nemzeti nyelvünknek, nemzeti kultúránknak, tehát nemzeti öntudatunknak az iskolán kívüli és azon túl szinte egyetlen védelmi és építő eszköze, nemzeti életlehetőségünk fő pillére. Az impériumváltozás irodalmi életfolyamatunkat egy csapással megállította. Ezt alapjából lehetett csupán felépítenünk”.

A mai rendszerváltás utáni időkre is érvényes megállapítás ez, amely

politikánál előbbre mutatóan kijelöli tennivalóink dandárját ma is.

A körlevélben Kós Károly lelkes elszántsága, fanatikus hite izzik. Két évtized alatt sokoldalúan sikeres vállalkozássá fejlesztette a céhet. Sokoldalúsága, politikai tisztánlátása, szervezőképessége, munkabírása, egyenessége és bátorsága tette alkalmassá vezető szerepének ellátására. A céh akkor vált igazán példamutatóvá, amikor első köteteinek megjelentetése után a Berde Mária sugalmazta és Kemény János kezdeményezte Helikon írói közösgség szolgálatába állt.

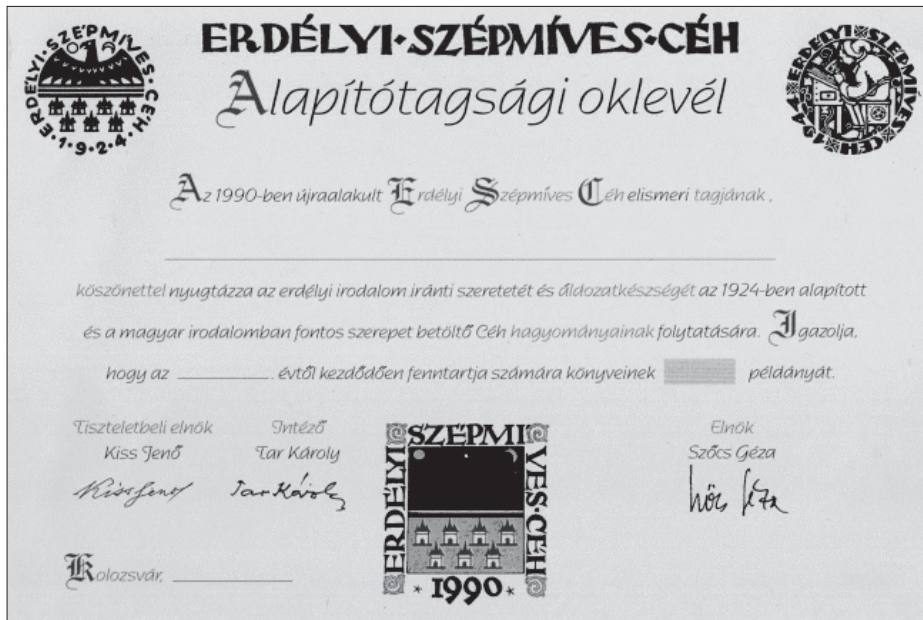
A legvalószínűbb az, hogy az Erdélyi Szépmíves Céh fennállásának huszonegy esztendeje alatt 144 művet adtak ki, összesen 180 kötetben.

Tamási Áron jegyzőkönyvi beszámolójából tudjuk, hogy a Helikon első marosvécsi találkozóján, az 1926. július 16-ai délutáni ülésen – Kádár Imre könyv- és folyóiratkiadásról, illetve –terjesztésről tartott előadásának végén – Kós Károly az Erdélyi Szépmíves Céh-et felajánlotta alapítóinak a nevében a Helikon szabad írói közösség céljaira. Az Erdélyi Szépmíves Céh ekkortól vált az erdélyi irodalom arculatát meghatározó intézménnyé. Tizennégy könyvsorozatban, évente 8–17 kötetben (1925 – 5, 1926 – 4, 1927 – 8, 1928 – 15, 1930 – 8, 1931 – 10, 1932 – 7, 1933 – 7, 1934 – 7, 1935 – 7, 1936 – 7, 1937 – 5, 1938 – 6, 1939 – 6, 1940 – 6, 1941 – 7, 1942 – 8, 1943 – 6, 1944 – 3) 132 művet (64 regény, 23 verses-, 18 rövidpróza, 11 esszé és tanulmány, 6 dráma, valamint 2–2 emlékirat, önéletrajz, útirajz és fordításkötet) adtak ki. Sorozaton kívül továbbá három mű jelent meg négy kötetben. Az ajándékkönyvek, alkalmi népszerűsítő könyvek és kalendáriumok száma kilenc. Az Erdélyi Szépmíves Céh könyveinek számát illetően más eredmények is napvilágot láttak különféle közleményekben attól függően, hogy számoltak-e, vagy sem néhány lappangó kiadvánnyal. Vita Zsigmond 164+4+8-cal, tehát 176 és 14 Erdélyi Helikon-kiadvánnyal számolt.⁸ A legvalószínűbb az, hogy az Erdélyi Szépmíves Céh fennállásának huszonegy esztendeje alatt 144 művet adtak ki, összesen 180 kötetben.

Marosi Ildikó *A Helikon és az Erdélyi Szépmíves Céh levelesládája (1924–1944)* című könyve első kötetének előszavából

idézem: „A Szépmíves Céh húszéves kiadói mérlege műfajonként nagyon nagy eltéréseket mutat, ami valószínű a kor általános olvasói elvárásaival is magyarázható. A Céhnél megjelent 66 regény, 22 verskötet, 19 novelláskötet, antológia, úti kép, 16 tanulmány-, visszaemlékezés-kötet, 6 színmű, 1 népmese-gyűjtemény, 1 tájszótár.” Dr. Sohár István magyarországi könyvgyűjtő részletes számításai szerint: „A VI. sorozatból a 72. sorszámú kiadvány hiányzik. Abból a körülményből azonban, hogy a 71. sorszámú kiadványnak a sorozatszám VII/15–16. és a 73. sorszámú könyv sorozatszám VI/17–18., arra kell következtetni, hogy a sorszámozásnál tévedés történt, és 72. sorszám alatt könyv nem jelent meg. A VII. sorozatból a 82. sorszámú ugyancsak hiányzik, azonban a 81. sorszámú kiadvány sorozatszám VII/11., a 83. sorszámú kiadvány pedig VII/12–13., s így minden valószínűség szerint 82. sorszámú kiadvány szintén nem jelent meg. A VIII. sorozatban VIII/1–2. szám alatt 87. sorszámmal jelent meg az első kiadvány, holott a VII/23–24. sorozatszámú kiadvány sorszáma ugyancsak 87. volt. Eszerint két kiadvány is szerepel 87. sorszámmal jelölve. Amint ezekből kitűnik, a 164. sorszám alatt megjelent XIV. sorozat összesen 163 könyvet tartalmazott. Említettük azonban már, hogy Budapesten a Genius könyvkiadó vállalat kiadásában az 1934. évben megjelent két kötetben Makkai Sándornak a *Sárga vihar* című regénye, ugyanolyan félpergamen kötésben, mint a Szépmíves Céh abban az időszakban megjelent kiadványai. A Szépmíves Céh pártoló tagjai ezeket is illetménykötetként megkapták, de ezek a könyvek sorszámozva nincsenek, sem az 1934. évi VII. vagy VIII. sorozatban nem szerepelnek. Így ténylegesen a teljes sorozat 165 kötetből állott.” Sohár szerint az Erdélyi Helikon magyarországi barátai részére készült, és az 1937-ben kiadott *Aranykönyv* az Erdélyi Szépmíves Céh által kiadott sorozathoz tartozónak említi ugyan Szántó György *Aranyágacska* és Makkai Sándor *Holt tenger* című könyvét is. Ez azonban tévedés, mert azok a Szépmíves Céh által kiadott sorozatban nem jelentek meg. Az Erdélyi Szépmíves Céh kiadásában ily módon 21 év alatt összesen 53, döntő többségében élő erdélyi magyar író 136 műve jelent meg, 165 díszes kiállítású, jó papírra, kitűnően olvasható, élénk fekete festékekkel nyomott kötetben. Megemlíti még, hogy Kolozsváron 1935-ben, a kiadó megjelölése nélkül, az Erdélyi Szépmíves Céh által kiadott

Az 1990-ben újjáalakult Erdélyi Szépmíves Céh alapítótagsági oklevele

félpergamén kötésű kiadványokkal azonos kötésben megjelent egy fametszetsorozat. A szerzője Gy. Szabó Béla, a megjelenési hely „Claudiopoli”, címe: *Liber miserorum*. Nincs számozva, és ex librisszel, sor- vagy sorozatszámzással nincs ellátva. Arra nincs adat, hogy az Erdélyi Szépmíves Céh pártoló tagjai illetménykönyvként megkapták volna.

Az Erdélyi Szépmíves Céh 1931. éves kalendáriumában új kiadványsorozatot ígért olvasóinak, *Erdélyi városok és vidékek* címmel. „Az Erdélyi Szépmíves Céh, támaszkodva műpártolóinak, előfizetőinek és olvasóinak bizalmára, és annak a sikernek ösztönzésére, amely kiadványainak hírért jóval Erdély határain túl vitte, igyekszik kiadói programját kiszélesíteni. Folyóiratának, az Erdélyi Helikonnak immár diadalmas „beérkezése” után, közelebbi kiadói terve egy esszé- vagy portré-sorozat kiadása, amely Erdély magyar városairól és vidékeiről élvezetes, színes, Erdély legjobb szépiroinak tollával megrajzolt képeket fog adni. Ezeknek az esszéknek illusztrálására Erdély legjobb grafikusait kérte fel. ... Erdélyi városképek (Kolozsvár, Enyed, Nagyvárad, Marosvásárhely, Brassó), ill. Kolozsvár. Ez a könyv, Erdélyi köszöntő címmel, amelyhez a következő ismertetést olvashattuk: Ebből a könyvből kizárólag bibliofil kiadású, sorszámokkal ellátott példányok készültek. Ez az 1133. számú, géppel számozott példány. Lapszámzáson belül Kós Károly 9 egész oldalas linómetszetével. Kiadói, festett, illusztrált halinakötésben, eredeti hártypapír védőborítóval. (Bp.), 1938. (Révai ny.).

118 p., 1 sztl. lev.” A könyvben Bánffy Miklós, Dsida Jenő, Kós Károly, Makkai Sándor, Nyíró József, Tamási Áron aláírása volt olvasható, amiből következik, hogy szorosán kötődik az ESZC-hez. Az *Erdélyi városképek* című könyvet a Révai – vélhetően az ESZC-től függetlenül is – megjelentette.⁹

A céh könyveinek elbírálása számos vitát gerjesztett. Néhány elutasított könyv címe: Tamási Áron: *Czímeresek*. (1931), Berde Mária: *Szentségvivők* (1934), Bözödi György: *Székely bánja* (1938), Méliusz József: *Város a ködben* (1969).

A céh jelentős írói: Áprily Lajos, Balázs Ferenc, Bánffy Miklós, Bárd Oszkár, Bartalis János, Berde Mária, Dsida Jenő, P. Gulácsy Irén, Horváth István, Jékely Zoltán, Kacsó Sándor, Karácsony Benő, Kemény János, Kiss Jenő, Kós Károly, Kuncz Aladár, Kuncz Aladár, Ligeti Ernő, Makkai Sándor, Markovits Rodion, Molter Károly, Nyíró József, Reményik Sándor, Szántó György, Szemlér Ferenc, Szentimrei Jenő, Tabéry Géza, Tavasz Sándor, Wass Albert neve még él az irodalmi köztudatban.

Máig jelentősek a céh gondozásában megjelent következő alkotások: Áprily Lajos: *Vers vagy te is* (1926), *A láthatatlan írás* (1939); Balázs Ferenc: *Zöld árvíz* (1937); Bánffy Miklós: *Erdélyi történet* című regénytrilógiája (1934–1940); Bartalis János: *Föld a párnám* (1930); Berde Mária: *Seherezáde himnusza* (1929); *Földindulás* (1931); Dsida Jenő: *Nagycsütörtök* (1933), *Angyalok citeráján* (1938); Hunyady Sándor: *Diadalmas katona* (1930); Kacsó Sándor: *Lélekvesztőn* (1941); Karácsony Benő: *Pjotruska* (1927), *Új élet kapujában* (1932), *Napos oldal* (1936), *Utazás*

a szürke folyón (1940); Kemény János: *Kokó és Szokrátesz* (1940); Kiss Jenő: *Kormos üvegen* (1937), *Napforduló* (1942); Kós Károly: *Varju nemzetség* (1925), *Kalotaszeg* (1932), *Az országépítő* (1934), *Budai Nagy Antal* (1936), *Erdély. Kulturtörténeti vázlat* (1944); Kuncz Aladár: *Fekete kolostor* (1931); Makkai Sándor: *Ördögsekér* (1925), *Magyar fa sorsa* (1927), *Egyedül* (1929), *Magunk revíziója* (1931), *Táltoskirály* (1934); Meschendörfer Adolf: *Corona I–II.* (1933), *Molter Károly: Metania R. T.* (1929), *Tibold Márton* (1937); Nyíró József: *A sibói bölény* (1929), *Isten igájában* (1930), *Kopjafák* (1933), *Székelyek* (1936), *Mádéfalvi veszedelem* (1939); Reményik Sándor: *Romon virág* (1935), *Magasfeszültség* (1940), *Egészen* (1942); Szentteleky Kornél: *Isola Bella* (1931); Szerb Antalnak a *Helikon* irodalomtörténeti pályázatán díjat nyert könyve: *Magyar irodalomtörténet* (1934); Tabéry Jenő: *Vértorony* (1929), *Emlékkönyv* (1930); Tamási Áron: *Ábel trilógiája* (1932–1935), *Három játék* (1941); Tompa László: *Hol vagy, ember?* (1940); Wass Albert: *Farkasverem* (1934), *Titokzatos őzbak* (1941), *Mire a fák megnőnek* (1940). És így tovább, irodalomtörténészek és kritikusok által ajánlott és méltatott műveket sorolhatunk, kinek-kinek ízlése szerinti sorrendben.

„A népnevelés, az irodalom és a művészet problémáit kell a kisebbségi élet első vonalába állítani, amelyek egyenrangúak a politikai természetű célokkal.”

Az Erdélyi Szépmíves Céh igyekezett a legkülönbözőbb olvasói igényeknek eleget tenni, miközben sohasem tévesztette szem előtt fogadott célját, amit az első marosvécsi találkozó 1. számú határozatának 1. pontjában leszögezett: „A romániai magyar kisebbség nemzeti jövője megköveteli, hogy vezetői a kulturális élet törekvéseire helyezték át tevékenységük súlypontját. A népnevelés, az irodalom és a művészet problémáit kell a kisebbségi élet első vonalába állítani, amelyek egyenrangúak a politikai természetű célokkal. Szükséges tehát, hogy ezek a célok és ezeknek a szellemi és erkölcsi erőknél termézetes képviselői és védelmezői fokozott mértékben vonassanak be a magyarság sorsának intézésébe. Ők azok, akik a velünk együtt élő nemzetek kultúráival

Az újraelakult ESZC első könyvei

szakadatlan kapcsolatban állva, a legeredményesebben tudják megteremteni a békés politikai és gazdasági együttműködés lelki feltételeit is.”

A Kós Károly irányította kiadó 1928 májusától *Erdélyi Helikon* címmel folyóiratot is indított.¹⁰ A Szépmíves Céh betéti társasággá alakult, részjegyesi erdélyi magyar írók voltak. Kereskedelmi társasággá alakulva az intézménynek nem volt vagyona, a könyvsorozatok költségeit a pártoló tagok és az előfizetők állták, akiknek a szép kivitelezésű kiadványaikat a külföldi könyveknél sokkal olcsóbbnak ígérte és adta a kiadó. A céh dokumentumaiból kitűnik, hogy az indításhoz szükséges alapot a pártoló tagok adományai biztosították, továbbá az a váltó, amit sztánai tehermentes házára a lapkiadó igazgatójának kérésére Kós Károly adott. „Indulásunk után két évvel, 1926-ban azt a fedezeti váltót már el is lehetett tépni!” – nyilatkozta egy későbbi interjúban Kós Károly.¹¹ A Szépmíves Céh betéti társaság 1 000 000 lej alaptőkével alakult, amely 100 darab, egyenként 10 000 lej névértékű részjegyből állt. A 200 000 lej forgótőkéjét kölcsönből biztosította. Felvetődött, hogy céljainak megfelelően saját nyomdát alakít, de ez a túlzott kiadások miatt nem volt észszerű Kós Károly szerint, ezért hat kolozsvári nyomda ajánlatát kérték.

A sorozat 1–23. számozású köteteit a Lapkiadó Rt. nyomtatta, a 24–37. számúakat a Minerva Rt., a 38–61. számúakat a Concordia Rt., a 62–136. számúakat pedig ismét a Minerva Rt. nyomtatta.¹²

A céh sikeres működésére csodálkozva nem feledhetjük íróik, szervezőik, tagjaik, pártolóik, előfizetőik és minden munkatárs szövevényes, mégis átlátható emberi kapcsolatrendszerét, gyümölcsöző együttműködését, közös célra összpontosított együttműködésüket. A teendők halmazának keresztmetszetéből felsorolhatatlanul sok apró intézkedés, jóindulatú cselekvésre, bizalomépítő kezdeményezésre volt szükség ahhoz, hogy a könyvek elkészüljenek és eljussanak rendeltetési helyükre. Két évtizedes sziszifuszi munkával a céh tagjainak száma folyamatosan növekedett. A magyarországi előfizetők megbecsülésére készült aranykönyv 28 000 nevet tartalmaz. Foglalkozásuk szerint a legkülönbébbek: jómódú polgárok, tanárok, tisztviselők, vasutasok és egyszerű falusi emberek ezrei kapták és őrizték büszkén a sorszámmal ellátott, s így egyedinek minősíthető kiadványokat. Aztán említsük meg a színes propagandafüzeteket, díszokleveleket, találkozókat, könyvvásárokat – mai szemmel nézve is korszerű marketing-eszközrendszer biztosította a jó kapcsolatot az olvasókkal. A céh nemes céljait tovább éltetve ezekre is figyelnie kell annak, aki ma könyvet ajánl.

A Kós Károly irányította kiadó 1928 májusától Erdélyi Helikon címmel folyóiratot is indított. A Szépmíves Céh betéti társasággá alakult, részjegyesi erdélyi magyar írók voltak.

A könyv műveltséghordozó termék, vagy inkább szolgáltatás? Eleink, úgy tetszik, fegyvernek, vagy orvosságnak készítették, hogy az igazságtalanság súlya alá kényszerített erdélyi magyarságot segítsék a megmaradásban. Az eltelt évszázadok arra tanítanak, hogy ez állandó feladatunk. Az Erdélyi Szépmíves Céhől adódó tanulságokat felhasználni, törekvéseit nem folytatni mindenkor magunk ellen elkövetett bűn.

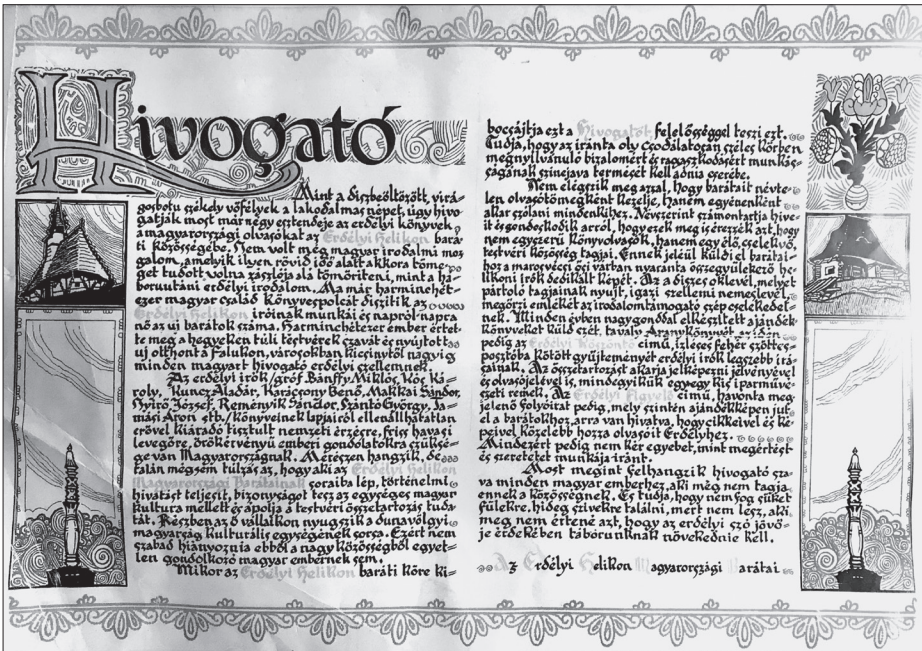
Tartozom egy vallomással

Személyesen alig ismertem Kós Károlyt. Olvastam műveit, számos alkalommal megfordultam közelében, személyes varázsában többször is fűződhettem, tisztelettel csodáltam és fiatal barátjának éreztem magam, miután egyik könyvét a tőle mindenben megszokott tömörséggel dedikálta: „*Tar Károlynak Kós Károlytól*”. Ennyi az ajánlás. De ezt előbb kétszer is leírta gyönyörű, kalligrafikus betűivel annak az újságpapírnak a szélére, amibe könyvét csomagoltam. Tömörség és alaposág. Tanítása a példamutatás volt.

Néprajzkutató fiával, dr. Kós Károlylyal baráti kapcsolatban voltam, az erdélyi mézeskalácstról írt könyvem az apjától örökölt gondossággal lektorálta. Dr. Kós Károly fia – Kós Károly unokája – bizalmába fogadott, gyakran átugrott hozzánk, szomszédok voltunk a kolozsvári Györgyfalvi-lakónegyed rengetegében. Miután a Donát-negyedből az idős Kós házaspár egy Széchenyi téri tömbházba költözött, és délutáni sétára az árnyas Sétatér felé araszolgattak megdöbbenő szép összefogódzásban, bemutattam őket első osztályos fiamnak, s kértem, őrizze meg ezt az erdélyiek kedves öregemberét emlékezetében, mert minden bizonnyal szüksége lesz rá, és példamutatását mint féltett kincset tovább kell adnia majd az utáunk jövőknek is.

A rendszerváltáskor Kántor Lajos vezetésével a megyei RMDSZ-t szerveztük. A tagtoborzást végző huszonhét tagú bizottság vezetőjeként először Gyaluban jártam, ahol a fűtetlen kultúrházban összegyűltek előtt Kós Károly röpiratából olvastam részleteket:

„Le kell vonnunk a tanulságot; szembe kell néznünk a kérelhetetlenül rideg valósággal, és nem szabad ámítanunk magunkat. Dolgoznunk kell, ha élni akarunk, és akarunk élni, tehát dolgozni fogunk. De csak magunkban ezen túl, magunkért! (...) Ezeresztendősi erdélyi szerszámainkkal, próbált, ősi erőnkkel új utakat kell vágnunk, de magunknak csupán. Régi szerszámokkal új fegyvereket kell kovácsolnunk, a lerakottaknál, az összetörteknél, a kezünkben kicsavartaknál jobbakat. Senki sem fog segíteni minket; de akkor senki se is sajnáljon minket. (...) Építenünk kell! (...) A mi igazságunk: a mi erőnk. Az lesz a mienk, amit ki tudunk küzdeni magunknak. A bátraknak kiáltok hát, a harcolni akaróknak, a kötelességtudóknak, a látni akaróknak, az előre-nézőknek. Álljanak elő, ne szégyenkezzenek, ne duzzogjanak. Az Élet nem

A Kós Károly által készített Hivogató

vár, az Élet rohan. Kiáltó szómmal ezt kiáltom!¹³

1921-ben fogalmazott mondatainak fogantja volt 1989-ben is. Gyaluban és egész Erdélyben.

Szöcs Géza kijelentette, hogy a céh újraindítása nem szabad a meglévő, és az erdélyi magyarság megmaradása érdekében küzdelmes részt vállaló kriterion ellenében történjen.

1990-ben, már nyugdíjasként, közművelődést szervező önkéntes munkásként, többek között a Svédországból hazalátogató Dusa Ödön maratoni szavalóestjének szervezését és rendezését vállaltam Kolozsváron – korábban már dolgoztunk együtt akkor, amikor az Ifjúmunkás Zsebszínházat megalapítottuk. A műsorfüzetbe Szöcs Gézától kértem közönséget biztató sorokat. Egy őszi napon a Szabadság napilap felé tartva, a Jókai utcán futottam össze Gézával. Ötletgazdagságát bizonyítva az Erdélyi Szépmíves Céh újraindításának lehetőségeit osztotta meg velem.

– Kós Károlyod van-e? – kérdeztem, azt sugalmazva, hogy rendkívül nagy fába vágja a fejszéjét. Költői kérdés volt. Mert, hiába törtük a fejünk, környeze-

tünkben Kós Károlyhoz hasonlót egyet sem találtunk. Akkor valami belső készletésre, a kivagyiskodást és nagyképűséget sikeresen elhessegetve magamtól, de mégis félve kérdeztem:

– Tar Károly jó lesz?

Mosolyogtunk. Vidámodásomban az is benne volt, hogy ne gondoljon rá komolyan. Aztán eljött az a novemberi nap, amikor Tom Lantos amerikai szenátor a Bolyai Tudományegyetem visszaállításával biztatta a Kolozsvári Állami Magyar Színház termét zűfolásig megtöltő hallgatóságot. Utána Szöcs Géza a céh újraalakítását kezdeményezte. Kijelentette, hogy a céh újraindítása nem szabad a meglévő, és az erdélyi magyarság megmaradása érdekében küzdelmes részt vállaló Kriterion ellenében történjen. Domokos Gézára várva, az Erdélyi Szépmíves Céh írói közösségéből az egyetlen Erdélyben élő Kiss Jenő tartott minket órahosszan szóval. Rokoni szálak is fűztek hozzá. Mások mellett örömmel álltam én is az új céh szolgálatába.

Nem fűtött becsvágy, nem kívántam politikai karriert, anyagi érdek nélkül vállaltam szervezői munkát, miközben sűrűn megjelenő vezércikkeimért és más írásaimért sem kértem, és nem kaptam honoráriumot, hiszen akkor még hittem, hogy nyugdíjam zavartalan életet biztosít a jövőben.

Minden igyekezettel azon voltam, hogy Kós Károly nyomában járjunk. Azt gondoltam, hogy ha neki és társainak sikerült, és továbbra is élünk kimeríthetetlenül bő tapasztalataival, nekünk is sikerülnie kell

hozzá hasonlóan, nem akármilyen, hanem a Balogh Edgár-szerű, kissé fellengzősnek hangzó, de az új körülményekhez igazodva valódi, a magyar művelődést serkentő „népszolgálatot” végeznünk.

(Folytatjuk.)

Jegyzetek

- 1 Ezt elősegítendő átadtam Kántor Lajosnak az Erdélyi Szépmíves Céh. Emlékkönyv, 1924–1944, 1990–1995 (Ághegy Könyvek, Közdok, Budapest, 2010) című könyvem kéziratát, és a magyarországi dr. Sohár István, valamint fia gyűjteményből kapott és minden más, általam gyűjtött, illetve megőrzött képanyagot, valamint levelezésemből a hasznosíthatót. Abban a reményben adtam át ezeket a dokumentumokat, hogy alkalomadtán a céhről teljesebb és gazdagabban, hagyományainkhoz méltóbb kontextusban, gazdagon illusztrált kötetet szerkeszthessen. Számos dokumentum közül figyelemre méltó: Tabéry Géza. Emlékkönyv. Erdélyi Szépmíves Céh, Kolozsvár, 1930. (IV. sorozat, 18.), Mózes Huba: Az Erdélyi Szépmíves Céh és a Helikon indulásának dokumentumaiból. 1924–1928. Erdélyi Szépmíves Céh, Kolozsvár, 1992. (Az Erdélyi Szépmíves Céh Füzetei, 1992/1.)
- 2 Mikó Imre: Az erdélyi magyarság sorsa a világháború után. http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf3487.pdf.
- 3 Tibori Szabó Zoltán – Újvári Mária: A kolozsvári Minerva története és bibliográfiája (1920–1948). Minerva Művelődési Egyesület Kiadója, Kolozsvár, 2015.
- 4 Sohár Béla: Az Erdélyi Szépmíves Céh által tagjai részére juttatott illetménykönyvek néhány problémája. Ághegy, 33–34 szám.
- 5 Uo.
- 6 Tar Károly: Erdélyi Szépmíves Céh. Emlékkönyv, 1924–1944, 1990–1995. Ághegy Könyvek, Közdok, Budapest, 2010.
- 7 Uo.
- 8 Vita Zsigmond: Az Erdélyi Szépmíves Céh könyvsorozata, 1925–1944. In: Marosi Ildikó: A Helikon és az Erdélyi Szépmíves Céh levelesládája (1924–1944). Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. A második kötet függelékében 302–312. oldal.
- 9 Sohár Béla: Az Erdélyi Szépmíves Céh által tagjai részére juttatott illetménykönyvek néhány problémája. Ághegy, 33–34 szám, 4545–4563. oldal.
- 10 Marosi Ildikó: i. m. és Mózes Huba: 90 éve alakult az Erdélyi Szépmíves Céh. In: Dáné Tibor Kálmán et. al. (szerk.): Kolozsvár 1000 éve. A 2000. október 13–14-én rendezett konferencia előadásai. Erdélyi Múzeum Egyesület – Magyar Közművelődési Egyesület, Kolozsvár, 2001.
- 11 Tar Károly: Erdélyi Szépmíves Céh. Emlékkönyv, 1924–1944, 1990–1995.
- 12 Tibori Szabó Zoltán – Újvári Mária: i. m., 103. o.
- 13 Kós Károly: Kiáltó Szó. 1921.

Serdült Benke Éva |

A magyar költészet „rongyos bakája”

Gellért Sándor emlékére

„Fejedelem? Koldus voltam,
Csak ködökbe markoltam.”
(Gellért Sándor, 1973)

„A szavaláskor nem
a szavak jutnak eszembe,
nem a rímek meg
az alliterációk, hanem
mindig a képek
ötlenek fel bennem.
Ezek öltöztetődnek
fel szavakba.”

Barátaikat látogatta meg 1983 júliusában Szatmárnémetiben e sorok írója.

A házigazda egy napon vendéget hozott, közepes testalkatú, szikár, ősz hajú, bajszos férfit, izgatott, gyors beszédűt. Jellegzetes érdeklődő mosollyal mondta a nevét: Gellért Sándor. A név a vendég számára csak aznap délelőtről volt ismerős, amikor a városban megvette *A magány szikláján* című verseskötetet.

Az a délután Gellért Sándor „fellépésével” telt el, a költő a verseit szavalta, közben apró történeteket mesélt, belejavitott a kötetbe,¹ beleírta a cenzor által kihagyott versszakokat, végül a kedves, baráti dedikációt. Aki csak egyszer is találkozott vele, nem mentesülhetett hatása alól, lenyűgöző egyéniség volt, rendkívüli előadóképességgel, órákig szavalta verseit, de Aranyt, Petőfit is, versmemóriája elképesztette hallgatóságát. Amit megírt, fejből tudta. Az élő szó költője volt, mintha évezredek hagyományát folytatta volna az írásbeliség előtti időkből.

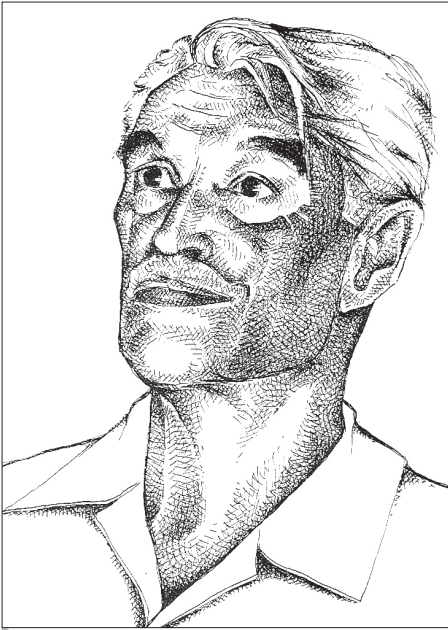
Emlékezetes délután volt.

Beke György írja *Boltívek teherbírása* című könyvében: „Németh László, akinek egyik pályatársa volt Gellért Sándor, »lobogó szeműnek« nevezte a nyugtalan, lázas költőt. Ez a lobogás megmaradt. A légzést sem lehet abba hagyni, mert az már a halál lenne. (...) Verselése is olyan természetes, mint a légzés. A nagy nyelvi leleményt, erőt akkor érezni meg igazán ezekben a Petőfi modorában írt mai versekben, ha maga a költő mondja őket. Minden versét kívülről, hibátlanul tudja, úgy élnek

benne, mint muzsikusan a halhatatlan dallamok: elegendő leütni egy hangot, hogy felzúgjon az egész szimfónia. (...) Gellért egy időben vadítja és szelídíti, uralja és szolgálja a verset.” Dr. Gálfy Zoltán, a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet professzora, Gellért Sándor közeli barátja mondta róla: „A versmondó Gellért Sándornál a költészet és a szenvedély, az aranyásó és a kincseket szóró egyesült.” Maga a költő, amikor azt kérdezték tőle, hogy lehet, hogy nem téved soha a szövegben, így vélekedett: „A szavaláskor nem a szavakat idézem, nem a szavak jutnak eszembe, nem a rímek meg az alliterációk, hanem mindig a képek ötlenek fel bennem. Ezek öltöztetődnek fel szavakba.”

Gellért Sándor életében vannak ún. „csomópontok”, Dabolc, Mikola, Debrecen, a Don-kanyar, majd a béke éve, a költői kiteljesedés, benne Finnország, ahol, mint írja, úgy érezte magát, mint otthon. (Ahogy ott érezte magát, mindig úgy kellett volna éreznie magát abban a világban, ahová sorsa vetette, de ez nem adatott meg neki.)

1916. december 11-én született Debrecenben. Édesanyja bőzdújfalvai székely cselédlány volt, tizenhat évesen szülte meg a fiát a debreceni kórházban. Felnevelni nem tudta volna, az újszülött kisfiút a dabolci kántortanító fogadta örökbe, akinek a felesége hiába várta a gyermekáldást, aztán boldog anyja lett az otthagytott kisfiúnak. „Mellbe csökkentett fejekkel, / mint előzvegyült menyecskek, / sok sírnak a helyét, hantját, / sárga nárciszok jelezték” – írja felnevelő falujáról Gellért Sándor. Veres Péter

Gellért Sándor (1916–1988) költő, műfordító.
Muhi Sándor grafikus tusrajza.
Kép: Wikipédia

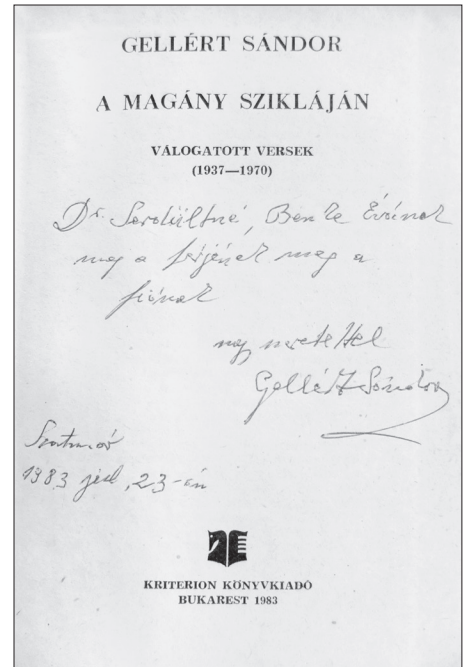
önéletrajzi írásában elmondja, hogy ő is szerelemgyerek, „az ilyen gyerekek sok bántódást, megaláztatást szenvednek, ő maga eldöntötte, hogy különb ember lesz másnál.” (*Számadás*) „Olyan faluban gyerekeskedtem, amelyik volt olyan ágya a nyelvnek, mint Arany Szalontája, vagy Petőfi Kiskunsága. A régi Ugocsában, Halmi alatt fekszik, Dabolcnak hívják (...) lakosai soha nem kereskedtek a környékbeliekkel, se azok velük.”² Ez az ezeréves település, a költő felnevelő faluja kapta ajándékuul később az anyanyelvet és a protestáns szellemiséget a költő Gellért Sándortól, aki megverselte Dabolc múltját – emlékezik kisebbik fia, Gellért Gyula református esperes. „Én azért írtam verset, énnekem a szerelmem a magyar nyelv volt ötéves korom óta. Izgattak a nyelv titkai már ötévesen. A vers virtuskodás a nyelvvel” – vallotta a költő. „Dabolc egy darab Ázsia volt körülöttem, a gyermek körül. Itt olvastam először Petőfit nevelőapám könyvei közül.” A Gellért család a harmincas évek elején Mikolára költözött, a fiú a szatmárnémeti Református Gimnáziumba került. Szülei ekkor mondták meg neki, hogy örökbe vett gyermekük. Gellért Gyuláról, a dabolci kántortanítóról nagy szeretettel rajzolt képet nevelt fia. A tanító a Don-kanyarba sodort fiának minden héten tábort lapot írt, ez a szeretet tartotta életben a mínusz 45 fokos hidegben a fiút. Kéthetes korában fogadták örökbe, mindig is saját gyereküknek tartották.

1937-ben besorozták a román hadseregbe, Marosvásárhelyen töltött egy

évet. Falukutatók írásait olvasta, Szabó Zoltán *Cifra nyomorúság*, Féja Géza *Viharsarok*, Erdei Ferenc *Futóhomok* írásai kötötték le figyelmét. Ezek után hazatérve nem tett lakatot a szájára, tágabb és szűkebb szatmári, mikolai körökben mesélte, mit olvasott a magyarországi népi íróktól. 1939-ben a sziguranca már mint „véres szájú kommunistát” kereste Gellért Sándort Mikolán. Ám ő nem várta be a letartóztatást, közel volt a magyar határ, átmenekült Debrecenbe. Karácsony Sándor felkarolta, ő vezette be az irodalmi körökbe. A debreceni Ady Társaságban mutatkozott be mint költő, Németh László írta róla, hogy paraszti őstehetség. Hamarosan verse jelent meg a *Mai magyar költők antológiájában*. Írói-értelmiségi csoport, a Kaláka³ összejövetelein vehetett részt, Gulyás Pál, Tóth Béla, Gerencsér István, Fabricius-Kovács Ferenc, Komlósi Zoltán társaságában. Varga Imrével, a későbbi irodalomtörténéssel barátságuk 1939-re nyúlik vissza, levelezésükből mintegy hetvenöt levél maradt meg az 1943 és 1977 közötti évekből, ekkor politikai okokból „abbahagyták” Gellérttel a magyar írókkal való levelezést. Ezek a levelek őrzik Gellért Sándor akkori és későbbi életének fontos fordulóit, döntéseit. Szociológusok, írók, nyelvészek között gyarapodtak ismeretei a világról, irodalomról, költészetről.

A házaspárnak négy gyermeke született, nevüket az apa több versében is megörökítette.

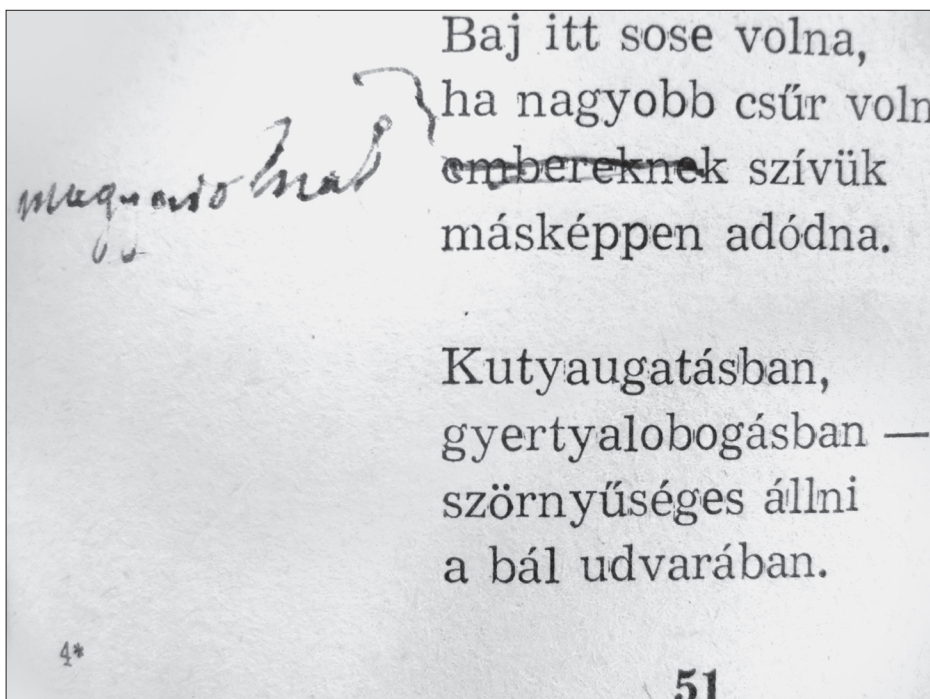
Debrecenben befogadták őt, aki nemrégén szökött át a királyi Romániából. Nagy szegénységben a debreceni Ispótyában lakott, ám meg kellett élnie valamiből, a paraszti életből mindedig csak elméletben kapott ismereteket, most azonban a saját bőrén kell megéreznie, mit jelent béresnek lenni. Elszegődött a felvidéki Csetnekbe béresnek, majd Dunántúlra, Cseténybe, Hollischer Károly uradalmába. (Ennek a néhány hónapnak az emlékét őrzi *A csetényi majorban* című verse.) Közben 1941-ben a *Kelet Népe* szeptemberi számában két verse is megjelent (*Véres Péterhez*, *Virraszt az Isten*). Zilahy Lajos írt róla kritikát a *Híd*-ban, *Költő vagy őstehetség* címen. Végre belépett a magyar költők közé, 1942-ben kötete is megjelent, *A bál udvarában*. A kötet legsebb verse egy balladás hangú vers az

Gellért Sándor dedikált verseskötete

árvaságról: *Anyámnak a tűznél* („Tizen-négy lány, cselédkiány / szeretőt akar szegény (...) nem ő nevelt az anyám, / egy árva vasárnap után.”

Egy, a *Nyugat*-ban megjelent kedvezőtlen kritika után úgy döntött, hogy beiratkozik az egyetem bölcsészkarára, diplomát szerez, ám közben családot alapított, megnősült, felesége Magoss Julianna tanítónő lett. 1994-ben Szatmárnémetiben a 82 éves özvegy Gellért Sándorné a Gellért Sándor Szavalóverseny alkalmával a *Szatmári Friss Újság* számára így idézte fel megismerkedésüket: „Sándorral Szatmáron, Ligetiéknél találkoztam először. Akkoriban nem vettem komolyan, idősebb is voltam nála, meg eszem ágában sem volt férjhez menni. De attól kezdve egyre jövögetett. Mikolában tanítottam ekkor, ő meg oda jött haza Magyarországról a nevelőszüleihez. Esténként én kézimunkáztam, ő felolvasott, mindketten szerettünk olvasni, ő még nálam is jobban. Jött a háború, másodéves egyetemistaként vitték el a Don-kanyarhoz. Amikor 43-ban hazajött szabadságra, összeházásodtunk.” Gellért Sándor versben örökítette meg találkozásukat: „Szép lány volt Magoss Júlia, /megjelent a nagy kúria / szobájában akkor este / ő is a tiszteletedre. / Olyan szép magyar beszédet / ahogy Juci beszélt véled / nem hallottál senki mástól / csak Adynak a szájából.” (*Sirató Földessy Gyula fellett*) A házaspárnak négy gyermeke született, nevüket az apa több versében is megörökítette, idősebb fiához,

A cenzori javítás visszaigazítása Gellért Sándor A bál udvarában című versében

a református lelkészi hivatást választó Gyulához egész versciklust írt (*Levelek Gyulu fiamhoz.*)

1940-ben fél évet a kolozsvári egyetemen töltött diákként, majd behívták átképzésre a veszprémi ezredhez. 1942-es első kötetének megjelenésekor ő már a 34-es gyalogezred katonájaként bajtársaival ásta a lövészárkot a Don-kanyarnál. „1942. április 24-én indultunk Veszprémből. A búcsúzásról csak annyit akarok mondani, hogy ott egy hangos szó nem volt. Megöleltük a gyerekeket, mindenki a sajátját, mint a búzamező a szélben, úgy lehajoltak a szülők. Kézzelel integettünk egymásnak, a viszontlátásig! Ki viszontlátta egymást, ki pediglen már soha többé.”

**Allegóriái ősi
mítoszokat idéznek
elesett bajtársairól,
katonasorsokról,
pusztulások emlékeit
rögzíti, személyesen
megélt élményeit
emeli sorsszerűvé.**

Második kötete – *Halálra táncoltatott lányok* – verseiben továbbfejleszti az árvaság motívumát, megjelennek a kurucos ellenállás (németek elleni) képei: *Kösd a lovad bitófához, Táltos lovon.*

Baj itt sose volna,
/ ha nagyobb csűr voln
/ embereknek szívük
/ másképpen adódna.

Kutyaugatásban,
/ gyertyalobogásban —
/ szörnyűséges állni
/ a bál udvarában.

József Attila című versében írja: „Idézlek ím a / régi sörházban, / mosónő fia, József Attila (...) Magyarországon mit ér, hogy élte / pír az orcámon, / gyöngy a rózsákon.”

A háborús évek kezdetén kötetet tervezett háborúról szóló verseiből, ezt világtörténelmi küldetésnek érezte, küldöttnek tekintette magát, akinek feladata van: „Magyar történelem / nagy udvara-kertje, / vigyázzatok, fiúk, / most kél egy fa benne. / Egyik ága hajlik / kis Európára, / másik ága hajlik / kerek Ázsiára. / Történelem fája, / vér hull a tövére.” (*Most kél egy fa*) A háború örült haláltáncba hajszoja a katonákat, ezt értette meg, amikor 1942 tavaszán ő is elindult a frontra, maga is rongyos bakája lett ennek a haláltáncnak. „A feketeség, mint szétrugdalt ravatal, / roncsaiban nyögdecsel a magyar” – írta sorait a gyevi-cai bunkerben.

1942-ben kezdte írni *A magyarok háborúja* című „sorsénekét”, tervezett új kötetének darabjait. Mint a modern kor lantosa vetette papírra a második világháborúba sodort magyar honvédek megpróbáltatásait. A kötet első ciklusa, a *Riadó* eredetileg önálló kötetnek készült, de a cenzúra több vers megjelenését megakadályozta. (Verseit „lekörmölve” adta oda barátainak a fronton, a sorsában osztozó barát, Varga Imre lemásolva zubbonya felső zsebében őrizte a pripjatyi erdőben golyófogó gyanánt ezeket a verseket). „valaki most azt akarja: / nyúl tanyázzon a

magyarban, / aki gyáva az a bátor, / ki ne fogyjunk a világból.”

Újkori magyar eposz ez. Allegóriái ősi mítoszokat idéznek elesett bajtársairól, katonasorsokról, pusztulások emlékeit rögzíti, személyesen megélt élményeit emeli sorsszerűvé. Egy új Tinódi Lantos Sebestyén tollával eleveníti meg katonaelményeit. E versek hitelét az adja, hogy a költő személyes résztvevője volt a Voronyezs alatti téli hóiharokban a Don-kanyartól Kijevig vánszorgó második magyar hadtest tragédiájának. „Robbanást robbanás követett, és csak a föld spiccelt, és alul ezek a gépek földközelsben vonultak vissza, aztán új teherrel jöttek ismét, jöttek a stukák. 21 stuka jött libasorban. Előbb az első jött orral lefelé, óriási zúgással, már az nyavalyatőrésse tette az embert és örültte. Letette a bombát, s indult a második. És bizony akkor este a 7. században már 70 halott volt.” A 34. gyalogezred harmadik zászlóaljának embertelen szenvedéseit örökítette meg az orosz fronton írt versekben, a magyarság egész harctéri nyomorúságát. „Osztrogozsszkból együtt mentünk az országúton – idézte fel egy bajtársa fagyhalálát. – Ide figyelj, én az apámtól kaptam egy Károli-bibliát, én kihajtom, mert megvan vagy két kiló, hát nem bírom cipelni. Azt mondja, ne dobd ki, Sándor! S akkor, ahogy ezt kimondta, azt mondja: Én tovább nem megyek, mert beteg vagyok. Nekidőlt egy póznának, melyek mutatják Oroszországban az útvonalakat. És úgy maradt. Megfagyott, rászálltak az angyalok a szemére. Az ember megfogta a bajtársát, olyan volt, mint a fa, meg volt fagyva.” A menekülés borzalmaiban korábbi kincseitől is meg kellett válnia: „Németh László, szánom-bánom, / de a könyvét ki kell hánynom.” A kijózanodás fagyos napjai köszöntöttek a mínusz negyven fokban a vánszorgó magyar honvédekre. „Tér-dig érő hóban vágattunk, megbújtunk kilótt tankok mellett. A fejemen volt egy gyapjúsál, azt lefogta a fülivel a sipka, bocskai-sapka, azon felül még a pokróc, az ágytakaró, csak a szemünk látszott ki az arcunkból, mert volt olyan, akinek befagyott az orra, szája, nem lehetett szabadon, olyan hideg volt” – emlékezett Sára Sándor *Pergőtűz* című könyvében. Varga Imrénének írja verses levelében: „Nem jártam én vert sereggel, / nem futásban vezett az el, / nem vitatom, nem is kérdelem, / hogy kié ezért a szegény.” (A verseposz második ciklusa, *A németek torán*, majd a harmadik, *a Bocskai hajdúja* és az *Epilógus*, a *Boldog új évet kívánok* már 1945 után íródott, kicsit érezni benne a „felszabadulás”

Nem idevaló vagyok én.
(Bizonyágot most teszek én,
ügyeljék hát, akik papok.)
Nagyfaluba való vagyok.

Valahol egymás országban,
nyugat csodás világában,
mégis kelet irányában —
ott van az a szentírásban.

Ott is az a parasztoké,
nem fokhagymára lépőké,
de akiknek szívéen mindig

A cenzori javítás visszaigazítása Gellért Sándor Toldi-ballagással című versében

utáni új világrend ideológiai elvárása-
it az irodalomban is.) Élményeit nem
az íróasztal mellett örökítette meg, ha-
nem a harctéren, bunkerben, elfoglalt
ukrán falu házainak roncsai között,
vagy sebesülten a harkovi kórházban.
„Ültem a traktoron, és éreztem, hogy
én szívárványos eget látok, s a bakák
előttem meg a magyar hadsereg juh-
nyájává változik, s én megyek utánuk,
hajtom befelé őket a nagy kapun. Ezt
álmodtam... Ha nem állok fel, ott ma-
radtam volna ülve a traktoron. Hát ez a
magyar hadsereg az orosz hómezőkön.
Egész nap mentünk egymás mellett, de
egy szót se szóltunk. A százezer ember
néma volt. Néma, mint a kilótt puska.”
(Sebesülése mentette meg a hősi halál-
tól, felgyógyulása után már nem került
vissza a frontra.) Összevetette a „rég
di-csőséget” a jelennel, az 1942-es, 1943-as
harci eseményekkel, kurucok, betyárok
utódjaiként elevenítette fel Rózsa Sán-
dor, Buga Jakab alakját, számos hősi
halált halt magyar baka sorsát. „Zuhogó,
rongy, sáros esős idő volt, a szanik,
az egészségügyiek a sárban húzták a
sebesülteket. Figyeltem a bajtársakat,
a hozzánk beosztott román fiúk letér-
depeltek az orosz ikon előtt, úgy imád-
koztak akkor este. Mi, magyarok, in-
kább hallgattunk, így nyilatkozott meg
a nagy félelem.”

„A magyarok háborúja úgy áll ezer
év küzdelmeinek végén, mint egy nagy
rovancsolás. Kik voltak az én elődeim?
Ha a katonai életformát nézzük, még
legközelebb állt hozzám Tinódi, a béna

kezű lantos. Balassi és Amadé urak vol-
tak, úgy katonáskodtak. Petőfi, ha köz-
katonák között forgolódott is, csak Bem
adjutánsa volt, őrnagy. Gyóni Géza? Ő
a germán és szittya összefogásról ír, és
arról, hogy »Ferenc Ferdinánd jár a ha-
dak élén.« Én, mint katonaköltő, nem
tartozom közéjük. Rongyos baka vol-
tam, akinek se üstje, se füstje.”

Az *Attila sírja* tervezett kötetét a cen-
zúra 1942 után nem engedte kiadni, ez
a kötet lett előzménye később *A ma-
gyarok háborúja* című, 24 eposzból álló
ciklusnak. „Hol is kezdtem írni? Talán
már a vonatban, mikor ezerkilencszáz-
negyvenkettő tavaszán robogott ve-
lünk végig Lengyelországon, át a bri-
anszki erdőn. Vagy talán ott, Kurszktól
keletre, egy erdőszélben, ahol az első
védelmi állásunk volt. Aztán folytatód-
t a nyári előrenyomuláskor, továb-
bá a Don menti falvakban: Boldirevká-
ban, a gyevicai sötét bunkerben, végül
átfordulva már a negyvenhármas esz-
tendő kegyetlen telébe, Prilepiben és a
charkovi kórházban. (...) Hát igen, egy
a betű hazugság sincsen a művemben.
Az alap, amiből kiindulok, mindig a
szemem-látta és a fülem-hallotta való-
ság, s ebből nő ki a líra, vagy az egyén,
vagy a közösség lírája. Úgy kell elkép-
zelni ezt a művet, a maga énekeivel,
mint egy nagy, ágas-lombos fát. A tör-
zséből nőnek ki az ágak, az ágak végén
meg ott vannak a levelek, amelyeken
keresztül lélegzik a fa. Ennek a nagy
fának, azaz hogy az eposznak a levele-
it a líra jelenti. Végeredményben mégse

eposzt írtam, ahogy pedig emlegetik,
és nem is lírát írtam, hanem magyar
sors-éneket a huszadik század első fe-
lében.” (Idézi a költő szavait *A magya-
rok háborúja*. Vershagyatékban Fábrián
Imre szerkesztő – Literátor, Nagyvá-
rad, 2000.)

A versek legtöbbször a Szovjetunióban
íródott, a címek vagy a versek alatt álló
szövegek is a földrajzi neveket idézik:
A brianszki erdőben, *Oroszország hatá-
rában*, *Kurszktól keletre egy erdőszélben*,
Írtam Uriv alatt a gyevicai bunkerben,
Vonaton, *Kikiáltás a kurszki erdőből*,
Hómezőn.

„Magyar legény éjszakában / áll a vi-
lág kapujában, / el-elhajít egy csillagot /
s várja a felkelő napot.” (*Magyar legény
éjszakában*)

A költő empátiával,
erős érzelmi
hangoltsággal írja le
a magyar baka háborús
élményeit, szenvedéseit.

Kinek ne jutna eszébe Radnóti Mik-
lós *Bori notesze*?

„De van a második világháborús
éveknek is más, Cseres Tiborhoz fogha-
tó krónikása, különösen azt a – talán
Petőfitől átvett – szokást nézve, hogy a
költemények keletkezési idejét és helyét
fontosnak tartja jelölni. Gellért Sándor
ő, akit a népi lírikusok között, a népi
tárgyiasság és mitológikus ösztönös
ágának képviselőjeként tart számon az
irodalomtörténet, és aki katonaként
végigszolgált az ukrán fronton a második
magyar hadsereg tizedeseként, illet-
ve karpaszományos őrmesterként vett
rész a doni ütközetben” – írja Márkus
Béla. A szenvedések, harctéri nyomo-
rúságok, félelmek megörökítője a páros
rímekből fakadó könnyedséggel írja le
az iszonytató történéseket: „Ni, három
hótt véres lába. / Félig vannak földbe
vájva. / Ugrik a szív a ketrecben. / Szűz-
koronám elvesztettem.” (*Buga Jakab
farkasbőre*)

A költő empátiával, erős érzelmi han-
goltsággal írja le a magyar baka hábo-
rús élményeit, szenvedéseit. „Az előre-
nyomulás bizony azt is jelentette többek
között, hogy két hétig a bakancs nem
volt lent a lábunkról. Örökös riadó-
készültségben voltunk, örökös men-
tünk.” *A magyarok háborúja* egyszer-
re eposz, verses napló, históriás ének a
2. magyar hadseregről.

Később, az 1980-as évek elején az élő-
szó erejével felidézett emlékeit Gellért

Fattyú, penderülj be,
azt a rozmaringos
kalapodat gyúrd le.

Legyűrném, hiába,
lány is vón, hiába:
fejemet verem a
padlásgerendába.

Sára

50

A cenzori javítás visszaigazítása Gellért Sándor A bál udvarában című versében

Sándor szinte nyomdakész szófűzéssel mondta el sírig tartó szép románcát egy ukrán tanítónővel Sára Sándor kamerája előtt.

Sebesüléséből felgyógyulva 1944 nyarán otthon, amikor kislánya még kéthetes volt, újra behívták, Budapestre még eljutott, de szerencsére „lekéste” a biztos halálba menetelést. A háború után Szatmárnémetiben volt tanár (egy kis ideig Páskándi Gézá is tanította a gimnáziumban), majd végleg Mikola lett az otthona, ahol tanító, hosszú évekig megfigyelés alatt álló, „refes” (rendőri felügyelet alatt álló személy) volt. Az ötvenes években gyermekverseket is írt (*Bodor Péter kútja*, 1955), olvasóköruton vett részt Sütő András, Balla Károly, Majtényi Erik társaságában. 1957-ben válogatott versei jelentek meg (*Angyal Bandi nyomában*). Képzalkótó fantáziájáról, nyelvteremtő erejéről szólnak a kritikák, Veress Dániel írja róla 1957-ben az *Igaz Szóban*: „Gellérthez hasonló jelenséget nem találunk a jelenkori irodalomban.”

1970 decemberében a kolozsvári *Igaz Szó* szerkesztőjének, Cseke Péternek a kérdésére, hogy mit kapott Mikolától, ezt felelte: „Németh László mondta nagyon találóan, hogy az isten mindig ledobta Farkaslakára – és bevonult az irodalomba Tamási Áron. Aztán le Biharba – és Sinka István akasztotta be a kampós botját. Hát valahogy én is így vagyok itt Mikolában. (...) Költői és emberi példaképem Kölcsey Ferenc, aki tizenöt évet élt itt a közelben, szatmár-csekei birtokán.”

Korábban már hozzáfogott Mikolán, hogy köteté szerkessze lírai munkáját, *A magyarok háborúját*. Az idő nem

kedvezett ennek a témának, csak 1955-ben fejezhette be, a kiadására nem is gondolhatott. Hiába járt közbe a régi barát, Varga Imre irodalomtörténész, aki Darvas József segítségét kérte, hogy a román írószövetség elnökét, Zaharia Stancut bírja rá a kiadásra, a válasz elutasító volt. Magyarországon Dobozi Imre is elvetette a kiadás ötletét. Csak később, Bukarestben a Kriterion Kiadónál, de ez már 1983, *A magány szikláján* kötetben jelenhetett meg néhány vers a ciklusból, ezek egy része is hiányos, szerkesztői önkénnyel átírva, sok szövegkihagyással.

Sára Sándor
dokumentumfilmjében
Gellért Sándor
visszaemlékezése a doni
katonai eseményekre
olyan vihart kavart, hogy
a szovjet nagykövet
követelte a film betiltását.

A hetvenes években Varga Imre Mikolán felkereste Gellért Sándort, aki keserűen idézte fel egy házkutatás történetét, amikor elvitték egyik 1940-es kéziratát, valamint Kónya Lajos neki dedikált, kéziratos doni naplóját. Mikolán költői magányából a fizikai munkába menekült, mint egykor szolgálégény korában, kaszált, kapált, vetett, téglát rakott, besegített a parókia építésében Szentjobbon, ahol Gyula fia református lelkész volt. Néha még eljutott Bukarestbe, felszólalt az írószövetségi

gyűléseken, amíg tehetette. Érdeklődéssel fordult a finn irodalom, különösen a költészet felé, finnül kezd tanulni, a rokon nyelv ismeretében fordítani kezdett, kötetnyi fordítása jelent meg 1972-ben, *Csillagok Suomi egén* címen. Ezek nem csupán fordítások, de igazi Gellért Sándor-versek is. „Mit adott Finnország? A lélek tiszta örömét. Olyan volt a lelkem, mint a szűz hó” – írta 1979-ben.

A költő valójában mindezek ellenére mikolai magányában élt, távol az irodalmi élet forgatagától, de szaporodtak kiadatlan munkái, Kölcsey-életrajza, irodalomkritikai írásai, melyeket *Köborló hadjáratok* címen szeretett volna kiadni, pedagóguséveinek összegzése (*Az én kertem pónyik almái*), finnországi úti élményei (*Vejnemöjnen fakóján*), Arany-monográfiája, Mikola település története, önéletrajzi munkája (*Karácsony Sándor szekerében*), de mindezek egyelőre fiókban maradtak.

1980 áprilisában Sára Sándor forgatásra hívta fel Budapestre, közreműködését kérte a tervezett 25 részes, *Krónika* című dokumentumfilmjéhez. A harmadik fejezetben szereplő Gellért Sándor visszaemlékezése a doni katonai eseményekre olyan vihart kavart, hogy a szovjet nagykövet is közbelépett, követelte a film betiltását. Gellért Sándor Magyarországon egyszeriben híres lett, de nem mint költő, hanem mint Sára Sándornak a 2. magyar hadsereg televíziós filmjének az egyik megszólalója, emlékezője. Az eredetileg 24 részből álló dokumentumfilmet a 17. rész után (az első 17 epizódot 1982-ben mutatták be, ebben szerepelt Gellért visszaemlékezése, ott hangzott el az 1943-as januári áttörés) levették a műsorról, később a rendező ebből készített egy ötrészes változatot *Pergőtűz* címen. A visszaemlékezéseket könyv alakban csak később, 1988-ban engedték az olvasók kezébe adni, az első változatot bezúzták. Mindez azért volt, mert Gellért Sándor elmesélte egy ukrán tanítónőhöz fűződő nagy szerelmét, akiről később kiderült, hogy partizán volt. (Ezt az életre szóló élményét meg is verselte a *Bogár Imre vashan* című költeménye.) „A mi századunk Otticskát szállta meg. Ott ment keresztül egy hatalmas erdő, ami 12 km hosszú volt. Engem Uszpenykában hátrahagytak, mint lőszertizedest, aki a századtörzshöz tartozik. Itt volt életem egyik legnagyobb szerelme, ami idővel szétszakadt, mert szét kellett szakadnia. Nekem kellett volna agyonlőnöm, mert később megtudtam, hogy partizán, mindent tudtam róla, de senkinek nem mondtam. (...) Aztán kivonták a

Északon a mezőt négy granicsár járja,
hosszabb a szuronyuk, mint a csikókáká.
Fényes béklyóvasat ráz a falu tója,
két szomorú fűzfa regéket sző róla.

Délről a kanális nagy hídja tűnt elő.
Vadkörtét, száraz fát hoznak arrufelől.
Látszik a csinált út fehér szoknyaalja,
részeg fuvarosok dandároznak rajta.

Este olyan a hold, mintha sűrű lápból
nagy veres rókával bukna ki egy pásztor.

A dabolci istenháza
hét határban nem lelt párta.

A cenzori javítás visszaigazítása A magyar Kalevala énekei ciklus egyik versében

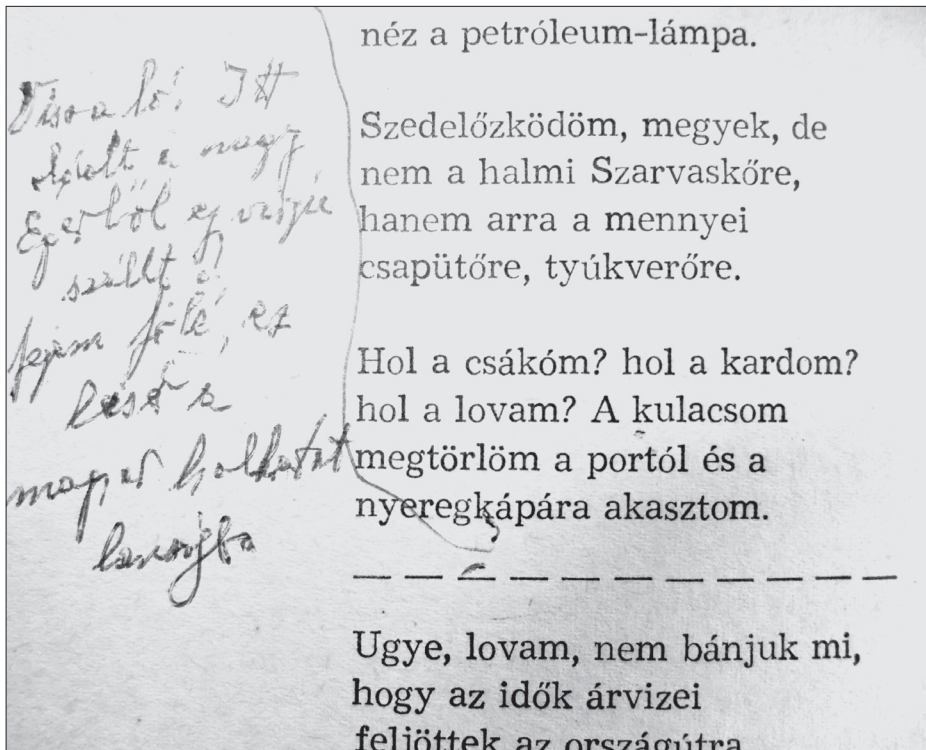
zászlóaljzat Novo Uszpenykából, Dubovoj községbe mentünk. Az egriek jöttek be a faluba felváltani minket. Ha él az az asszony, a magyarokról csak jót mond. Aztán pedig én is megbékéltem az orosz néppel. Egy olyan madzaggal kötöttem meg a békét vele, amit nem tud eltépni senki se." A filmben elmondottak felháborították a cenzorokat, a szovjet nagykövetség hivatalosan Kádár Jánosnál tiltakozott, állítván, hogy a megszálló magyar hadsereg egyik katonája nem folytathatott szerelmi viszonyt egy öntudatos szovjet tiszt feleségével, egy partizán nő soha nem hűtlenkedhetett egy fasiszta magyar katonával. A felháborodás egészen Jurij Andropov pártfőtítkárig jutott Moszkvába, úgy hírllett, ezért menesztették a magyar televízió elnökét is. A skandalum okául azt hangoztatták, hogy a náci megszállók szövetséges hadseregének egyik katonája és egy szovjet partizán nő között nem állhatott fenn ilyen viszony, amit felidézett egy visszaemlékező karpaszományos tizedes, néptanító valahonnan Romániából. A soron következő részből (*Hídfőcsaták*, 1983. február 9.) hosszú részeket vágattott ki az örökösen Moszkvára pislogó magyar cenzúra, mert több évtized után is hadititoknak tekintette az elhárítás azt a felidézett részt, hogy egy harcoló szovjet alakulat megadja magát, vagy a szovjet katona úgy akarja életét menteni, hogy átadja fegyverét az ellenségnek. Voltak pártkatonák, szolgáló politikusok, hithű nézők, akik úgy vélekedtek, hogy ez a Gellért Sándor orosz nőkkal erőszakoskodott, ezért utólag bíróság elé kellene állítani, mert

egy fasiszta katona szovjet nőt erőszakolt meg. Kérdezték, hol lakik ez az ember, elő kell szedni, meg kell büntetni. (Azt, hogy hol van Mikola község Romániában, nem igazán tudták a magyar nézők.) „Akkor is úgy éreztem, hogy ez a háború csak ezért volt, hogy mi ketten találkozzunk. Én onnan Usztyenkából nem is akartam elmenni, annyira szerelmes voltam, ha egy nap nem láttam őt, szinte betege voltam. Éheztek a két gyermekével, nem volt mit enni, fogtam nekik az erdőben egy kóborló tehenet. Ha otthonról csomagot kaptam, azt odaadtam nekik. Később elmagyarázta nekem, hogy ő Kijevben él, tanítónő, akkor jöttem rá, hogy nem orosz, hanem ukrán, vittem neki egy lerombolt házból könyveket, verseket, Majakovszkij, Tolsztojt. Aztán a zászlóaljzat kivonták onnan, Novo-Uszpenykába mentünk Duhovoj községbe, én szinte nem bírtam elszakadni tőle. A háza ajtajára kivettem egy magyarul írt üzenetet: „A tehenet ne bántásatok, az egész család abból él!” Aztán már nem tudtam meg, mi történt vele, a falut evakuálták, a lakosság sorsáról semmit nem tudtam, csak azt, ami történni szokott ilyenkor (...) Később még egyszer átmentünk ott, a ház fel volt dűlve, a faluban egy lélek sem volt” – idézte fel emlékeit Gellért Sándor. 1943-ban írta *Mint az őszi kóró* című versében: „ő lett nekem minden orosz / ki a Donnál örködött, / csak azért volt a háború, / hogy mi ketten találkozzunk. (...) El-megjőve a világból, / véres nagy Oroszországból, / visszánéznek fél utamból, // szememből a könny kicsordul.”

„Lemérettem a Don kanyarnál emberségből, abból, hogy a humánus mérlegén megállja-e a magyarságom a helyét” – idézte fel a történeteket a költő.

A magány sziklája valódi sziklazátonnyá nemesedik Gellért költészetében, miként a magyar költészet is így válik a világirodalom tengerén magányos menedékké egy veszélyes, hajótöréses időben.

1983-ban Marosi Ildikó marosvásárhelyi irodalomtörténésznek mondta: „Én nem tartom magam népi költőnek, szerintem csak költő van. Molter Károly azt írta Dsidáról, költő, semmi más. Lehet, hogy én is csak az vagyok.” Ő volt az a hajdani hűséges kuruc katona, aki őrhelyét a huszadik században is megőrizte, mert haláláig tartott szolgálata. Bár az irodalomkritika a népi költők közé sorolta, ennek ellentmond, hogy ott található verseiben a modern, már-már szürrealista képek is, ezek mellett a röghöz tapadó népi valóság is megfért, a mitológiai meseszerűséggel együtt. Láng Gusztáv 1976-ban írja róla egy méltatásában: „...a mindennapi-ság versbe szedése a népi líra egy sajátos költői fogása, a részlet-realizmus, amely Kányádi Sándor sokszínű költészetében is jelen van.” A nyelvet évszázadokon át őrző egyszerű emberek szavait, képeit, kifejezésmódjait emelte költői magasságba. Emellett életművének fontos része a historizáló törekvéseket tükröző *A magyar Kalevala énekei* ciklus, melyben a magyar nyelv értékeit hangsúlyozza, mesél a szabadságharcosokról, a kultúra, a nyelv megőrzéséről, életről, öregedésről. Mindez együtt jelenik meg a *Levelek Gyulu fiamhoz* ciklusban: „Életünkben, e nagy / éjben kóborolva / szükségünk van, fiam, / a kíséző holdra (...) S míg ott benn kacagtok / a nagy asztal mellett, / kinn az éjszakában / farkasok figyelnek: / mint ha Cinka Panna / egy csillagon ülve / Bercsenyi uramnak / nótát hegedülne.” (Mikola, 1970. február 4-én) 1969 halottak napján írt versében Gyulu fiának örökül hagyja, mit gondol a háborúról: „A háborúban a / bennünk lévő állat / kitör járomfájá- / ból a nagy igának, / megöli az embert, / és tort ül felette, / farán forgolódva / bög fel az egekre.”

A cenzori javítás visszaigazítása Mata János kisvőfélynék című versében

(Vers a katonaságról és a bennünk lévő megbőszült állatról)

A *magány sziklája* (versének és kötetének címe) valódi sziklazátonnyá nemesedik Gellért költészetében, miként a magyar költészet is így válik a világirodalom tengerén magányos menedékké egy veszélyes, hajótöréses időben. „Úgy látom, hogy nagyon / kicsi az én népem, / hogyha nagyságát az / én sorsomon mérem.”

„Életem napórája árnyékba borult” – mondta 1985-ben Nagyváradon egy írói találkozón. Kezdetben ő egy világtörténelmi feladat küldöttének tudta, érezte magát („új mongol birodalom” megszületését várta), csak később döbent rá a magyarok kiszolgáltatottságára, a „Könnyű fejsze szorult a nagy fába, / mi is megyünk be Oroszországba”-helyzetébe.

„Utolsó hónapjaiban úzott vad lett, mint Arany csodaszarvasa, az egyik kihallgatáson azt mondta, hogy nagyon sajnálja azt, aki előtte áll, mert nem ismerte ezt a nyelvet, és nem tudja, ki volt Arany János. ...Az anyanyelv nála finom matériává lett, valami olyanná, mint az olimposzi istenek eledele. Táplálékká lett számára, mint másoknak az úrvacsorai kenyér és bor” – így emlékezett barátjára dr. Gálfy Zoltán. Ekkor már a költő mindentől búcsúzott, egyik utolsó versében írja: „A harmatos fűvön alszunk / Egyre vadabb már az arcunk / Lemosódik lassan róla / Végképpen az anyánk csókja.” (*Laczkfi Endre vitézei*)

néz a petróleum-lámpa.

Szedelőzködöm, megyek, de nem a halmi Szarvaskőre, hanem arra a mennyei csapütőre, tyúkverőre.

Hol a csákóm? hol a kardom? hol a lovam? A kulacsom megtörlöm a portól és a nyeregkápára akasztom.

Ugye, lovam, nem bánjuk mi, hogy az idők árvizei feljöttek az országútra

Mindent tudott anyanyelvének múltjáról, értékeiről, szépségéről, hihetetlen képgazdagságáról, immár elérkezett a „mennyei pázsitra”, megtalálta, amit egész életében keresett, a szépséget, a csodát, a leírt, kimondott szó erejét: „A csetneki csizmát / ki mennyit vásítja / aszerint fekhét a / mennyei pázsitra.” (*A mennyei pázsit felé*)

Gellért Sándor 1988. január 26-án halt meg Szatmárnémetiben, január 28-án, temetésén Kányádi Sándor mondott búcsúbeszédet.

Sírfelirata egész életét felöleli. „Én nem maradtam adósa az életnek / az élet maradt adósa énnekem.”

Életműve öt-hat verseskötet, tíz kötetnyi kiadatlan vers, tanulmány, esszé, kritika, ezeroldalnyi nyelvészeti kézirat töredék.

Felhasznált irodalom

Beke György: *Boltívek teherbírása*. Kriterion Kiadó, Bukarest, 1983.

Fábián Gyula: *Elfelelt magyarok, Gellért Sándor*. In: *trianoniszemle.hu*

Görbe István: *Dabolc, Gellért Sándor dajkáló, felnevelő szülőföldje. Honismeret*, 2001. 29/2. Kántor Lajos: *Gellért Sándor-olvasat*. In: *forrasfolyoirat.hu*

Kereskényi Sándor: *Országút és gyalogösvény – Gellért Sándor költői útja*. In: *Gellért Sándor: A magány szikláján*. Kriterion Kiadó, Bukarest, 1983.

Láng Gusztáv: *Egy látásmód: a látomás*. In: *A jelen idő nyomában*. Kriterion Kiadó, Bukarest, 1976.

Márkus Béla: „A föld örökre megőrzi testünket, ha most megőrzi”. Cseres Tibor háborús költészete, 2. rész. *Kortárs*, 2022/2.

Murányi Gábor: *Pergőtűzek krónikája*. *Múlt-Kor*, 2018. tavasz.

Murai András: *Pergőtűz I-IV*. In: *MMA-MNKI Lexikon*.

Robotos Imre: *Második búcsú Gellért Sándor erdélyi költő halálára*. *Magyar Nemzet*, 1988. február 1.

Sára Sándor: *Pergőtűz A második magyar hadsereg pusztulása a Donnán*. Tinódi Kiadó, Budapest, 1988.

Varga Imre: *Találkozások Gellért Sándorral*. *Magyar Nemzet*, 1988. március 31.

Végh M. Balázs: *90 esztendeje született Gellért Sándor*. *Művelődés*, 2006/10.

Gellért Sándor Szavalóverseny, Szatmárnémeti, 1990–1995. Az emlékfüzetet szerkesztette Csirák Csaba és Kereskényi Sándor, a fedőlapot tervezte Muhi Sándor, kiadja a Szent-Györgyi Albert Társaság. é. n.

Jegyzetek

1 A kötet javításai a költő kézírásával: *A bál udvarában* című vers 9. szakaszban „magyaroknak” szó helyett a cenzor „embereknek” szót írt. *A Toldi-ballagással* vers 8. szakaszában „magyar” helyett „egymás” szerepel. *A magyar Kalevala énekei* ciklus *Dabolc* verse 8. szakaszában „pálkás románok” helyett „részeg fuvarosok” szerepel. *A béreseks csillaga* vers 12. versszakában „mint a vad rác” helyett „miként a rác” szerepel. Kihagyott versszakok: *Mata János kisvőfélynék* című versből kihagyták a 3. versszakot, ezt a szerző maga írta be a lapszélre: „Egy hajtincs a vak szememen, / lobog, mint a fekete gyász, / mintha nem is magyar volnék, / csak afféle vad bunyevác.” Ugyanebből a versből kihagyták még a 28. szakaszt is. A költő beírása: „Visz a ló. Itt oldalt a nagy / Egerből egy varjú szállt a fejem / fölé, ez kísér a magyar / halhatatlanságba.” *Levelek Gyula fiamhoz* (akit a költő haláláig Gyulának szólított) minden darabjában a cenzor a költő fiának nevét Gyulára javította. Apróbb átírás még számtalan található a kötet verseiben.

2 *Dabolc* Szatmár megye kisközsége, 2011-ben lakóinak száma 354 fő volt. Halmi községhez tartozik közigazgatásilag. A 20. század elején még Ugocsa vármegyében a Tiszántúli járás része volt. Református templomát 1865-ben építették a hajdani fatemplom mellé.

3 Kaláka. Értelmségi csoportosulás Debrecenben, írók filozófusok, szociológusok, művészek összedobott néhány pengőből ültek le egyik-másik kiskocsmában beszélgetni. Volt népdalolás, de „megszavaltatták” mindig Gellért Sándort, aki verseit sodró erővel, szuggesztivitással adta elő. A nagy sikerű *Zápolya* című versét mindig kérték társai. Ez a verse még is jelent az első kötetében (*A bál udvarában*), 1942-ben. Az egyik összejövetelen 1940-ben Németh László is jelen volt, aki 1940. április 14-én a *Magyar Vidék* című cikkében megemlékezik a „szilaj arcú” erdélyi költőről.

Mihály Ferenc |

Egy könyv margójára

Noha tudtam a készülő műről, mégis kellemes meglepetés ért, és nagy örömmre szolgált lapozni és olvasni Tóth Boglárkának és Fehér Jánosnak a közelmúltban megjelent, *Sepsiszek templomainak történeti fa- és tetőszerkezetei* című könyvét*. Ismert tény, hogy az erdélyi épített és tárgyi örökség kutatásának és megismerésének két pillére van: a vonatkozó írott források feltárása, értelmezése, valamint a fennmaradt emlékek és tárgyak alapos számbavétele, vizsgálata. A szóban forgó kötetben ez a két szempont szerencsésen találkozik, és kiegészíti egymást.

A kutatókról és módszereikről

Ennek a nagy földgolyónak egy szerencsés részén élünk. Örülhetünk (még) a ritmikusan ismétlődő évszakoknak; télen a növényzet és a – témánk szempontjából fontos – faállomány „alszik”, nyáron a legaktívabb, míg a tavasz és az ősz átmenetet képez az élettanilag fontos állapotok közt. Ez a változás szépen leolvasható a fa keresztmetszetén látható évgűrűkről, melyek száma minden évben eggyel gyarapodik. A csapadék, a hőmérséklet és a napsütés esztendőnk rendjén változik, ebből kifolyólag az alakuló évgűrűk sem azonosak. Egy adott földrajzi területen élő fák évgűrűi viszont évről évre hasonló növekedést mutatnak. Ezt, az ujjlenyomathoz hasonló, bizonyos fafajtákra jellemző sajátosságot használja ki a dendrokronológia, és ennek alapján próbálja meghatározni a történeti faszervezetek faanyagának korát, esetenként kivágásának pontos évét. Trópusi, meleg égövi tájakon, ahol hiányzik az évszakokhoz köthető növekedési ritmus, a módszer kevésbé alkalmazható. A vázolt keltezési eljárás nem újkeletű; a Kárpát-medencében és Erdélyben mégsem kapott kellő figyelmet a művészettörténeti kutatásban és a műemlékvédelemben.¹ E fontos keltezési módszer egy természettudományos vizsgálat, viszont az alkalmazásához

más ismeretekre is szükség van. A biológiai, erdészeti és faanyagtani ismeretek mellett elengedhetetlen az építészettörténetben, régészetben és technikátörténetben való jártasság. A vizsgálatokat végző Tóth Boglárka és Botár István régész alapképzettségű, dendrokronológiai tevékenységüket a csíkszeredai székhelyű Anno Domini Dendrolab keretében fejtik ki.² Egyfajta régészeti kutatást végeznek a templomok, műemlékek sok esetben sötét, koszos, nehezen hozzáférhető padlástereiben, ahol olyan építéstörténeti információk³ rejlenek, melyek elengedhetetlenek, gyakran perdöntőek az épület megismerésében, az építéstörténeti korszakok megértésében. Nem győzöm eléggé hangsúlyozni, hogy nem egyszerűen egy természettudományos vizsgálatról van szó, hanem egy összetett folyamatról. A fentebb említett kutatók első lépésben tájékozódnak, összegyűjtik az adott épületre vonatkozó ismereteket, majd alapos helyszíni vizsgálat alá vetik a faszervezetet, és megpróbálják kibogozni annak építéstörténetét, a későbbi beavatkozások sorrendjét. Ezt követően teszik fel a kérdést, hogy mit vizsgálunk, mire adhat választ a dendrokronológiai keltezés. De ez még mindig csak a történet egyik fele.

A közvélemény, sőt gyakran a tulajdonosok ajkáról is halljuk, hogy nem, vagy alig maradtak fent levéltári iratok, leltárak vagy vizitációs jegyzőkönyvek, mivel korábban azokat elégették, vagy elvitték a kommunista hatóságok. Fehér János művészettörténész az ilyen és hasonló szállóigékre szokott rácsafolni, lehetőség szerint felkutatva és újraolvassa az adott emlékről minden ismert, állami vagy egyházi levéltárban őrzött, vagy akár lappangó iratot. Köztudott, hogy a fennmaradt írott források területi, de főként időbeni megoszlása igencsak egyenlőtlen. A könyvben bemutatott, vizsgált terület alig őriz középkori írott forrást, elszórta maradt fenn 17. századi anyag, viszont a 18. század közepepétől a kutatható iratok mennyisége

A padlásterekben olyan építéstörténeti információk rejlenek, melyek elengedhetetlenek, gyakran perdöntőek az épület megismerésében, az építéstörténeti korszakok megértésében.

egyre jobban duzzad, míg a 19. század-ból már bő forrásanyaggal rendelkezünk. A művészettörténész szerző kutatási módszerének néhány, igencsak pozitív szempontját emelném ki. Korhatár nélkül igyekszik összegyűjteni, rendszerbe illeszteni az egy adott épületre vonatkozó információkat, a kezdetektől egészen a közelmúltban elvégzett helyreállítási munkálatokig. A forrásokat próbálja ellenőrizni, újraolvasni, a már korábban leírt következtetéseket, fordításokat és értelmezéseket pedig sok esetben helyesbíti, javítja. Azon művészettörténészek sorát gyarapítja, akik nem csupán egy adott korszak vagy műfaj kutatására összpontosítanak, hanem korhatár nélkül, kerek építészettörténeti, művészettörténeti összefoglalót készít, mely nagymértékben segíti az adott műemlék megismerését, helyreállítását. Sőt mi több, nemcsak íróasztal mellett, vagy levéltárakban kutakodik, hanem jól ismeri az épületeket is, a helyszínen tüzetesen megvizsgálja a felmerülő kérdéseket akár többszöri helyszíni kiszállással, esetenként építészeti fal-kutatást is végez.

A könyvről

A kutatást összegző könyvben 35 sepsiszéki település 44 templomáról olvashatunk. Fontos, hogy felekezetre való tekintet nélkül vizsgálja az adott területen a magyar történeti egyházak templomainak építéstörténetét és – ezen belül – a faszervezetek készítését. A Sepsiszek templomaira vonatkozó szakirodalom elég szegényes. Néhány templom a falképi vagy várfala kapcsán már

korábban felkeltette a szakma érdeklődését, és készült róluk részletesebb ismertető, viszont összességében a régió ismeretlen, számos területe fehér folt a szakirodalomban. Az is sokatmondó részlet, hogy a vizsgált 44 templom közül mindössze 23 szerepel a hivatalos romániai műemlékjegyzékben. A templomokban minden esetben dokumentálták a tetőszerkezetet (néhányik templomban két különálló faszervezet van a hajó és a szentély felett), közülük 30 esetében történt dendrokronológiai vizsgálat, ezen kívül famintákat vettek kormeghatározásra a két kálnoki haranglábból, továbbá kilenc templom mellett álló harang- és kaputorony, illetve két templom körüli kőfal korabeli faelemeiből.

A bevezetőben a kutatás kereteiről, kutatástörténetéről olvashatunk. A továbbiakban a dendrokronológiai kormeghatározás ismeretlen, avagy kevesek számára ismert világába vezet be a szerző, majd a technikátörténet, faanyagmegmunkálás és faanyagismeret részleteit mutatja be. Terjedelmesebb fejezetben ismerteti a vizsgált fedélszerkezetek formai, szerkezeti alakulását a 16. századtól egészen a 20. századig. A magyar nyelvű megnevezések, pontos szakkifejezések meghatározásánál a szerző nehézségekbe ütközött, mivel magyar nyelvű szakirodalmunk e téren hézagos. A korábbi hagyományokkal⁴ szakítva, a német nyelvű szakirodalmat vette alapul mind a kifejezéseknél, mind a szerkezeti típusok ismertetésénél. Ennek alapján a fedélszerkezeteket torokgerendás és szelemenes típusra osztotta, majd a torokgerendás szerkezeteket tovább taglalva állószerű és dőltszerű, illetve további típusokba sorolta. Ez utóbbiaknak számos változata megtalálható a vizsgált területen. Külön fejezetben olvashatunk az ácsjelekről, melyek a kutatási téma szempontjából kiemelten fontos készítéses technikai jegyek, de mindaddig a kutatás nem szentelt kellő figyelmet a felmérésükre, vizsgálatukra. Közel száz évvel ezelőtt Debreczeni László épületfelméréseinél találkoztunk ezek rögzítésével, szép rajzaival,⁵ viszont értelmezésükről, kontextusba helyezésükről jelen kötetben olvashatunk. Ezek az ácsjelek a készítés folyamatáról, a munkát végző mesterekről, későbbi beavatkozásokról árulnak el fontos részleteket. Találunk köztük rovást, római vagy arab számjegyet, többnyire bevésve, néha festéssel jelölve.

A művészettörténész által jegyzett fejezetben kronológiai sorrendben

olvashatunk a kutatott terület legkorábbi fedélszerkezeteiről, fafödemeiről, haranglábairól és más különleges faszervezetekről, például az adott területre jellemző faboltozatokról. Ácsok, ácspallérok életútjai, műhelyei körvonalazódnak, szerencsésen fennmaradt szerződéseknél, számadásoknak köszönhetően. A tanulmány egyik érdekes fejezete azt az átmeneti korszakot ismerteti, mutatja be, amikor a céhes kötődésű vagy azon kívüli ácsmesterek által megépített szerkezeteket a Gubernium, pontosabban az Aedilis Directio (egyfajta építésügyi igazgatóság) ellenőrzése alatt álló geometrák (mérnökök) tervezik. Az írott források is megerősítik, hogy ezen a területen, de mondhatni, a teljes székelyföldi emlékegyanyag művészettörténeti, építészettörténeti elemzésénél sem tekinthetünk el a közeli német, szász hatástól. A „száraz” történeti adatokat olvasmányos kultúrtörténeti kontextusba helyezi a szerző, és olyan érdekességekről is beszámol, hogy hogyan bontottak tornyot kerekessel, miért alacsonyok a toronysisakok a sepsiszéki templomoknál, miért készültek faboltozatok a korábbi kőboltozatok helyett, miért maradt kevés harangláb a környéken, vagy éppenséggel mennyi volt a szavattosság az elvégzett munkára az adott időszakban.

A szerző olyan érdekességekről is beszámol, hogy hogyan bontottak tornyot kerekessel, miért alacsonyok a toronysisakok a sepsiszéki templomoknál.

A dendrokronológiai keltezéseket összevetve az írott források elemzésével, elmondhatjuk, hogy ezek nemcsak kiegészítik, hanem sok esetben igazolják és megerősítik egymást. Az is bebizonyosodott, hogy a dendrokronológiai keltezés, mint különálló kutatási módszer, nélkülözhetetlen az épület- és művészettörténeti kutatás szempontjából.

A könyv legterjedelmesebb része a – két szerző által összeállított – adattár, ahol rövid útmutató után, betűrendbe szedve, példásan rendszerezett ismertető olvashatunk minden egyes vizsgált templomról. Az építéstörténeti

A kisborosnyói református templom tetőszerkezetének részlete. Kép a könyvből

adatok tömör vázolását követően a tetőszerkezetek, faszervezetek ismertetése következik. A táblázatba rendezett információhalmaz nagy, mégis követhető, ezáltal kötetünk egy jól használható kézikönyv jelleget nyer. Minden egyes szerkezetnél méretarányos rajzot találunk a fő- és mellékszeruállításokról, és néhány, jól kiválasztott, szemléletes fényképet. A dendrokronológiai mérés eredményeit is táblázatba rendezte a vizsgálatokat végző szerző. Ezáltal jól leolvasható a mintavétel helye, a faanyag meghatározása, a minta évgyűrűszáma és keltezése. Nem győzzük hangsúlyozni a könyv következetes szerkesztését, áttekinthetőségét, érthetőségét, helyes nyelvezetét. Ezáltal nemcsak a szakember, hanem a műfajban kevésbé jártas érdeklődő is pontos eligazítást, választ kap kérdéseire. Pontos hivatkozások, bő jegyzetelés gazdagítja nemcsak az adattárat, hanem a teljes kötetet.

A könyv a budapesti Teleki László Alapítvány és a kolozsvári Exit Kiadó közös gondozásában jelent meg. Az utóbbi teológiai szakkönyvek kiadására szakosodott, ezért nagy örömnökre szolgál, hogy erdélyi vonatkozású művészeti, építészeti és néprajzos témakörben is megjelentet hasznos könyveket. A Teleki László Alapítvány⁶ (egyben a dendrokronológiai kutatás megrendelője) közel három évtizedes fennállása óta szerencsés, de gyakran sanyarú időkben is egy állami szakintézmény munkáját, tevékenységét próbálja pótolni néhány fős munkaközösségével, különösképpen konferenciák szervezése és

szakkönyvek kiadása által. Az Alapítvány gondozásában számos olyan művészettörténeti, építészettörténeti kiadvány jelent meg, amely pótolhatatlan a Kárpát-medencében a művészettörténeti kutatás és a műemlék-helyreállítások terén.

A könyvet szakmailag Kovács András művészettörténész lektorálta. Közismert, hogy Erdélyben sokunk számára megnyugtató, ha András átolvassa a kéziratot, gyomlálja a tévedéseket. Kívánunk neki sok egészséget és türelmet, hogy ezután is sok sajátos humorú szakmai levéllel, útbaigazítással tudja segíteni munkánkat.

A könyv elsősorban művészettörténészeknek, műemlékvédelmi szakembereknek szól, kiegészíti a hézagos ismeretanyagot, segíti a kutatást, de hatékonyan szolgálhat a helyreállítások megtervezésében és kivitelezésében is. A tulajdonos és a helybeliek fontos, megbízható információt szerezhetnek a templomokról, értékeikről. Nem utolsósorban, a környékre tévedő látogató is rövid, tömör útbaigazítást kap a műemlékről, és részletesebbet a faszervezetekről, padlásterekről. A szerzőknek nem rejtett szándéka, hogy felhívják a figyelmet ezekre a faszervezetekre, alaposan dokumentálva őket abban a reményben, hogy ezáltal hozzájárulnak megőrzésükhöz, fennmaradásukhoz.

A könyv kiadását Kovászna Megye Tanácsa, illetve a fenntartása alatt álló Székely Nemzeti Múzeum támogatta, felismerve, hogy a könyv fontos támpont a környék kultúrtörténetének megismerésében, sokat segít a bemutatott műemlékek, templomok fenntartásában, helyreállításában és szakszerű megőrzésében.

Mindenekelőtt köszönet illeti a szerzőket, akik a kutatást elvégezték, és megszervezve, áttekinthetően a közönség szolgálatára bocsátották. Köszönet illeti továbbá a családtagjaikat, akik segítették őket munkájukban, ugyanakkor elnézték azt a sok családtól elrabolt időt, amit a kutatás és a könyv megírása felemésztett.

A könyv talán egyetlen szembetűnő „hiányossága”, hogy magányos ezen a területen. Reméljük, hogy a közeljövőben a kutató szerzők kellő szellemi és anyagi támogatást nyernek, hogy Székelyföld, Szászföld és Erdély más régióinak az emléktanyagát is hasonló szellemben és rendszerben kutathassák, és a feldolgozott anyag kiadásra kerüljön, mert ezáltal valamivel teljesebb képet nyerünk a gyorsan pusztuló, napról napra fogyó épített örökségünkről.

*Tóth Boglárka – Fehér János: Sepsiszek templomainak történeti fa- és tetőszerkezetei. Teleki László Alapítvány – Exit Kiadó, Budapest-Kolozsvár, 2024.

Jegyzetek

1 A teljesség igénye nélkül, pusztán két kutatást említenénk: Alexandru Babos és Olafur Eggertsson máramarosi fatemplomokon végzett kutatásai (Olafur Eggertsson – Alexandru Babos: Dendrochronological dating in Maramureş with special emphases on objects from the Maramureş museum in Sighetul Marmaţiei, Romania. *Revista Tradiții și Patrimoniu* 2–3. 2003. 40–49.), valamint a hégeni evangélikus templom padlásterében szerencsésen fennmaradt, többnyire bükkfából készült ládaegyüttes vizsgálata, melyet a hildesheimi egyetem tanárai és diákjai végeztek (Mirja Harms–Franziska Franke – Peter Klein: *Der Henndorfer Truhenfund. Dokumentation und Datierung von 127 gefassten siebenbürgischen Truhen des 15. bis 18. Jahrhunderts.* Hildesheimer Beiträge zur Erforschung und Erhaltung von Kulturgut. I. Hrsg. Gerdi Maierbacher-Legl. Siegl–München. 2012.).

2 Korábban Erdélyi Dendrokronológiai Laboratórium. Kutatásairól, tevékenységükről, az eredményekről és publikációikról lásd bővebben: <https://dendrolab.ro/hu>
3 Számítalan esetben a torony keleti falán, mely csak a padlástérből vizsgálható, maradt fenn a hajdani templomhajó tetősíkjának lenyomata; máskor a későbbi, 17–18. századi boltozatok fölül, a padlástérbe került falkoronák falfestményeket, gerendafészkeket és más építési lenyomatokat őriznek.

4 A fedélszerkezetek kutatásában, ismertetésében és helyreállításában fontos szerepet játszott a kolozsvári műemlékvédő iskola, mely Szabó Bálint és munkatársainak a tevékenysége köré alakult. Ennek keretében számos kiadvány, szakszótár látott napvilágot. Ennek a tevékenységnek köszönhető, hogy a romániai műemlékvédelmi helyreállításoknál, terveknél és engedélyeztetéseknél egyáltalán számba veszik ezeket az értékes, fontos faszervezeteket. Kiadványaikban a fedélszerkezetek jellegét típusát nagy művelődéstörténeti korszakok szerint csoportosítják. Lásd bővebben: <http://www.utilitas.ro>, <https://www.transylvaniatrust.ro>

5 Debreczeni László az Erdélyi Református Egyházkerület megbízásából 1928 és 1937 között készített, példaértékű, a mai napig követendő szemléletet képviselő, több száz templomra kiterjedő felméréseit az egyházkerület őrzi: Darkó–Debreczeni gyűjtemény az Erdélyi Református Egyházkerület Gyűjtőlevéltárában. G 1-es fond. Debreczeni László vázlatkönyvei 1928–1937. 10 kötet.

6 Lásd bővebben, <https://www.telekialapitvany.hu>.

Téglák a hit falában

„Czapáry-Martincsevics András könyvéből* nyomon követhető az, hogyan hálózta be az állambiztonsági szervek ügynökei polipként a magyar társadalmat. Miért számított a pártállami rendszerre veszélyes »klerikális reakciós elemnek« Mécs László, »Isten szavának trombitája, s mint költő, élő lelkiismeret.« Azért, amit Szent János apostol első levele így határoz meg: »Az Isten szeretet, és aki kitart a szeretetben, az az Istenben marad, s az Isten is benne marad.« (1Jn 4,16)...” (Részlet Balogh P. Piusz O. Praem. gödöllői apát ajánlásából.)

M

écs László pap költő a Trianon utáni felvidéki magyar kisebbségi lét szerkesztésére, elszennvedője és krónikása volt, aki miután 1944 őszén átmenekült Magyarországra, megtapasztalhatta a Rákosi-, majd a Kádár-diktatúra elnyomó rendszerét: 1945-ben egy korábban megírt verse miatt szovjetellenesnek nyilvánították, majd indexre rakták, 1953-ban pedig tíz év börtönbüntetésre ítélték. Miután kiszabadult a börtönből, élete végéig megfigyelték és lehallgatták őt – a róla jelentők nyolcvan százaléka szervezett pap ügynök volt. Ezt a témát járja körül Czapáry-Martincsevics András győri igazságügyi szakértő a *Katakombák magyarja – Mécs László megfigyelési dokumentumai (1945–1978)* című könyvében, amely 277 oldalon át, összesen 57 vizsgálati, objektum- és ügynöki munkadosszié ismertetésével mutatja be a szerzetes költő megfigyelését; a tények befogadását és a tájékozódást további 609 lábjegyzet, 50 melléklet és névmutató segíti. A kötetet a nagyváradi Partium Keresztény Egyetem amfiteátrumában mutatták be június 26-án a Szent László-napok keretében, a szerzővel Lakatos Artur történész, egyetemi oktató beszélgetett.

Mécs László életútját két rendkívül fontos tény határozta meg: az egyik, hogy pap költő volt, a másik pedig a korabeli titkosszolgálatoknak és a belső elhárításnak a vele szemben elkövetett ténykedése.

A megjelenteket köszöntő Lakatos Artur arra hívta fel a figyelmet, hogy Mécs László életútját két rendkívül fontos tény határozta meg: az egyik, hogy pap költő volt, a másik pedig a korabeli titkosszolgálatoknak és a belső elhárításnak a vele szemben elkövetett ténykedése. A vetített képes könyvbemutató első felében Czapáry-Martincsevics András ismertette Mécs László életútját. Mécs László 1895. január 17-én született a Sáros megyei Hernádszentivánban Martoncsik József néven, Martoncsik

Endre kántortanító, illetve a nagysárosi vízimolnár leánya, Dobránszky Anna gyermekeként. 1905-től Kassán tanult a Premontrei Gimnáziumban, ahol 1913-ban érettségizett. Az 1913–14-es tanévben Budapesten volt magyar–latin szakos hallgató az egyetemen, majd 1914 tavaszán kérte felvételét a premontrei szerzetesrendbe Jászóváron – a jászóvári premontrei prépostság és környéke maradandó hatással volt Mécs László költészetére.

1915 novemberében megváltoztatta a nevét Mécs Lászlóra, és ez az emblemikus név vált egybe a költészetével. 1916 ősztől premontrei tanárjelölt volt Budapesten, 1918. október 2-án szentelték pappá Jászóváron, majd kisegítő tanár lett Kassán. A trianoni békediktátum után egy évig könyvtárosként dolgozott Jászón, majd 1920-tól Nagykaposon lett plébános – ekkor már megjelentek a költeményei. 1921-től látta napvilágot az első, híressé vált versei: *Hajnali harangszó*, *A nyomor balladája*, *Vadócba rózsát oltok*. Utóbbi az egyik leghíresebb alkotása, olyannyira, hogy a felvidéki Királyhelmeceken évenként megrendezett Mécs László Szaválóversenynek egészen 2023-ig az volt a jelmondata, hogy *Vadócba rózsát oltok, hogy szebb legyen a föld*. Tavaly megváltoztatták a jelmondatot arra, hogy *Fényt hagyni magunk után* – amely szintén Mécs László egyik híres költeményének a címe az 1930-as évekből.

Erdélyi portyázások

1921-ben megkezdődött Mécs László vándorlantas időszaka, aki előadókörutakat tett a Kárpát-medencében – gyakran

Előadókörúton a '30-as években

nem engedélyezték azokat, vagy nehézséget támasztottak eléjük. 1923. január 1-én Ungváron, a Petőfi-centenáriumon elszavalta a *Szellemidézés* című költeményét, 1924 és 1944 között pedig következtek az erdélyi „portyázásai”. Erdélyben többek között Tordán, Kolozsváron, Aradon, Nagyváradon, Szatmárnémetiben is megfordult, a Szatmárnémetiben megjelenő *Szamos* az 1935. március 19-i számában a következőképpen ír Mécs László előadásáról:

„Kezdjük annak megállapításával, hogy olyan impozáns képet, amelyet tegnap este nyújtott a Dacia diszterme, egy évtized óta nem láttunk ebben a városban. Ezt az impozáns képet a közönség nyújtotta. Az a közönség, amely legalább ezres számban töltötte meg a diszterem földszintjét és karzatát és amelynek soraiban ott láttuk a város és megye magyar kisebbségi társadalmának krémjét. Reverendát viselt az est vendége, de ő érette jöttek el református és zsidó vallásuk is, mert mindenki érezte, aki magáénak vallja a magyar kultúrát, aki közösséget érez a magyar néppel, hogy Mécs Lászlót meg kell hallgatni.

Már ezért az impozáns képért is érdemes volt megrendezni Mécs satumari szereplését.”

Mint azt a *Szamos*ban is olvashatjuk, Mécs László kiváló előadóművész volt, aki rendkívül nagy hatású beszédek tartott. „Az egyik, hatvanas években megfogalmazott ügynöki jelentés azt írja, hogy Mécs László átszellemülten szavalja a költeményeit a szent

beszéd keretében, a hívek közül néhányan felzokognak és elmennek gyónni” – idézett az egyik ügynöki jelentésből Czapáry-Martincsevics András.

Mécs László 1930-tól 1944-ig Királyhelmecen szolgált, az ez időszakban megjelent legszebb versei: *A királyfi három bánata* (1930), *Vád- és védőbeszéd* (1933), *Fehéren és kéken* (1937), *Imádság a nagy Lunatikusért* (1942) – utóbbi egy náciellenes vers volt, amiért perbe fogták, de végül megúszta az elítélést és börtönbüntetést. 1935-ben és 1938-ban francia körúton vett részt, amelynek a fókuszában *Civis Romanus sum...* című verse állt. Mécs László nemzetközileg is elismert költőnek számított, akinek sok nyelvre lefordították a költeményeit, franciára, angolra, németre, olaszra. 1939. február 18-án Horthy Miklóstól Corvin-koszorút kapott, az eseményről a *Tolnai Világlapjában* jelent meg egy fényképes híradás. 1939-ben a budapesti ünnepi könyvhéten, a Vörösmarty téren gróf Esterházy János társaságában is feltűnt. „Ez a kép egy ritkaság, a csornai Premontrei Apátság bocsátotta szíves közlésre, és került be a könyvbe. Addig sehol nem publikálták még” – emelte ki az előadó.

Mécs László nemzetközileg is elismert költőnek számított, akinek sok nyelvre lefordították a költeményeit, franciára, angolra, németre, olaszra.

Bujdosás és bunkerversek

1942. november 20–22-én kezdődött Mécs számontartása, ekkor ugyanis a magyar írók konferenciát tartottak Lillafüreden, ahol tanácskoztak a magyar fejlődés lehetőségeiről. A konferencián Mécs László is felszólalt, ennek a rendezvénynek a jegyzőkönyvével kezdődött életének megfigyelése, amely egészen a haláláig tartott. 1944 őszén átmenekült Magyarországra, 1945 után szovjetellenesnek nyilvánították, majd indexre rakták őt egy korábban írt verse miatt. A *Finn leányka* című alkotásáról van szó, amelyet 1939-ben írt, amikor Szovjetunió megtámadta a hárommillió Finnországot:

„E huncutkás fejecske arról
álmodott,
hogy fent az égen csak tündér s
hattyúfogat

suhan s karácsonyfával szállnak
angyalok
s minden veszély csak itt a földön jár
gyalog.

S szegényt éppen felülről érte a
gonosz!

Galádul tört százhetvenmillió orosz
a három milliányi finnre, mint deli
mókusra medve, vélvén rögtön
elnyeli.

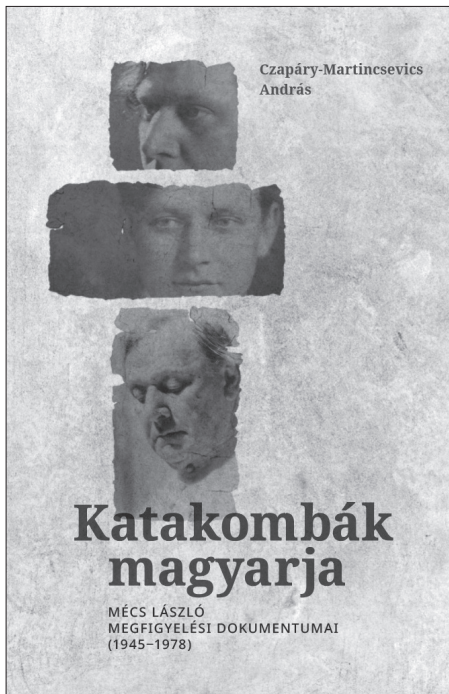
Varázsló Vejnemöjnen a Kalevala
mélyéről fölkelt és dalolt: varázsdala
ráénekelt sosem látott havat, jeget
honmára s tankok, ágyuk útja el-
rekedt.”

(Részlet a *Finn leányka* című versből)

Miután indexre került, nyilvánosan nem jelenhetett meg, előadást nem tarthatott, előadókörútra nem mehetett, nem jelenhettek meg a költeményei. „Egy ilyen habitusú költő-irodalmár embernek ez borzasztó nagy csapás volt” – hangsúlyozta ki Czapáry-Martincsevics András.

Kezdetét vette Mécs László 1953-ig tartó bujdosása Türjén, Bakonybélben és Pannonhalmán – a helységnevekből is látható, hogy premontrei és bencés apátságok is bújtatták őt. Az ez idő tájt született verseit „bunkerversek” néven tartja számon az irodalomtörténet – ebben a nagyon termékeny időszakban több mint 250 verset írt a költő. A bujdosási lelkiállapotával teljes mértékkel összhangban jó pár olyan verset írt, amelyben kifejezte az ország helyzete iránti fájdalomát és elkeseredettségét. 1920-ban, a trianoni békediktátum után kiábrándult a csehszlovák hatalomból annak túllapásai miatt, amikor pedig az első bécsi döntés után Felvidék déli része visszatért Magyarországhoz, és a magyar államhatalom elkezdett „tevékenykedni” a visszatért területeken, az szintén csalódottsággal töltötte el – mindezeknek hangot adott. „Az őszinte szónak volt a híve, és folyton megírta a véleményét” – fogalmazott a kutató. Mécs László a *Mégsem így gondoltam* című versét – amely sok más költeményéhez hasonlóan a rendszer elleni izgatásként is értelmezhető – 1945-ben írta Csornán, és azt a csüggedést és szomorúságot fejezi ki, amely eluralkodott rajta a szovjet felszabadulásnak hívott megszállással kapcsolatban:

„Leverték a germánt
én is úgy gondoltam,
– és mégsem így gondoltam,

A könyv borítója

hogy a hazám vele vesszen
sorsához láncoltan.

Feltámadt a béke:
Én is így gondoltam;
– mégsem így gondoltam,
hogy Krisztusunk sírba dugják
újra megcsúfoltan!

Igazság-osztás van:
én is így gondoltam;
– s mégsem így gondoltam,
hogy minden nép igazat kap
itt s mi meg csak a Holdban.

Szabadság szüretel:
én is így gondoltam;
– és mégsem így gondoltam,
hogy annyi könny, vitriol, vér
forr a tündéri honban.

Egyenlőség van már:
én is így gondoltam;
– s mégsem így gondoltam,
hogy egyenlők úgy leszünk mind,
ha járunk rongyokban

Testvériség járja:
én is úgy gondoltam;
– s mégsem így gondoltam,
hogy szeretet nem kapható
se szívben, se boltban

Földosztás van. Végre!
én is így gondoltam;
– és mégsem így, hogy Hungária
földre szülje a népet, – de
vérbe fagyva, holtan!”

A költő elfogása, majd bebörtönzése

1953. augusztus 22-én egy fegyveres csapat benyomult a Pannonhalmi Főapátságba, ahol elfogták a költőt, majd vizsgálati fogságba helyezték. Innentől fogva egy három és fél hónapig tartó kihallgatás várt rá, amely lelkileg, idegileg, fizikailag is rendkívül megviselte Mécs Lászlót. „Reggel, délben, este kihallgatás, ez volt a napi programja, se hétköznap, se vasárnap nem számított” – magyarázta az előadó. Mécs Lászlót végül tíz évre ítélték 1954-ben a fellebbviteli tárgyaláson, majd amnesztiával szabadult 1956-ban. Hatvanéves korában, 1955-ben írta *Levél édesanyámhoz* című gyönyörű versét, amelyben megénekelte a már korábban, 1943-ban elhunyt, majd Királyhelmecezen eltemetett édesanyjához fűződő nagyon szoros és szeretetteljes kapcsolatát. Mielőtt elfogták volna, Mécs László kéziratait Horváth Jordán dominikánus atya, a soproni Szent György-templom plébánosa rejtette el a plébániatemplom tornyában – a hatalom emberei azonban megtalálták azokat, és bűnjelként kezelték.

Érdemes kitérni arra, hogy miképp használták Mécs László felvett nevét elene a bíróságon. Amikor 1944 őszén a szovjet hordák elől Mécs László átmenekült az anyaországba, akkor először Ózdon jelentkezett a főszolgabírónál, és a születési nevére, a Martoncsik József névre kért és kapott egy személyi okmányt. Aztán ezzel meg sem állt Csornáig, ahol a jól ismert szerzetesközösség fogadta. „Később, az 1953-ban elkezdődött per során az ellene felhozott egyik vádpont az volt, hogy eltitkolta a nevét, ami koholmány volt – volt egy eredeti születési neve, és volt egy írói álneve. Aztán az egész család fölvette a Mécs nevet, miután Mécs Lászlóként szocializálódott a költői társadalomban, és az országban így vált ismertté” – fogalmazott a szerző.

Miután a börtönből amnesztiával szabadult, Mécs László 1957. januártól 1961-ig Óbudán vállalt lelkipásztori feladatokat. Ebben az időben öccsénél, Mécs Imrénél lakott Budapesten, a József körúton. Ennek a Mécs Imrénnek a fia ifj. Mécs Imre, aki később magyar országgyűlési képviselő lett, majd 1956-ban halálra ítélték, egyetemi utolsó évét követően pedig egy évig siralomházban élt. Nagy nehezen sikerült őt a halálbüntetéstől megmenteni, és az ítéletét életfogytiglanra átváltoztatni, majd 1963-ban ő is szabadult amnesztiával.

Mécs László Pannonhalmán tartózkodott 1978. november 9-én bekövetkezett haláláig, ott temették el, 2023 áprilisában pedig exhumálták, és Gödöllőn újratemették. A Gödöllői Premontrei Apátságban ugyanis feltett szándéka összegyűjteni a történelmi Magyarország területén elhunyt premontrei szerzeteseket a fácános kertjében kialakított nyughelyen. Mécs László hamvai ennek a kezdeményezésnek a keretében kerültek át Pannonhalmáról Gödöllőre.

Ügynöktörténetek

A Mécs Lászlóról készült jelentések többségét beszerzett ügynökrapok írták, ők voltak a téglák a hit falában. A könyv az 1958 és 1978 közötti időszakra fókuszál, jórészt ezt a két évtizedet ölelik fel az ügynökjelentések. „Ez az úgynevezett puha Kádár-diktatúra korrajza, amely azon kívül, hogy diktatúra volt, nem volt egyáltalán puha. Az egyházi autonómiákat semmibe vették, minden eszközt megengedtek az egyházakkal szemben, és meg is tettek mindent, amit szükségesnek láttak” – mondta az előadó.

Miután a börtönből amnesztiával szabadult, Mécs László 1957. januártól 1961-ig Óbudán vállalt lelkipásztori feladatokat.

Egy Mécs Lászlóról készült 1964-es operatív nyilvántartó kartonon a következőképp fogalmaznak:

„A felszabadulás előtt premontrei szerzetes, papköltő volt. Verseinek tartalma a felszabadulás előtt uszító, a felszabadulás után a Szovjetuniót és a népi demokráciát gyalázó volt.

A felszabadulás után több évig illegálisan élt.

A budapesti megyei bíróság 1954. IV. 27-1 oolo74/54 sz. ítéletével népellenes btt. és izgatás btt. miatt 10 év börtönre, 10 év közügyektől eltiltásra ítélte.

Az Elnöki Tanács 004/1-49/57. sz. határozatával 1857. XII. 4-én büntetése hátralévő részét kegyelemből elengedte.”

„Ez a rendszernek a róla alkotott véleménye tulajdonképpen. Micsoda dicséret” – hangsúlyozta a szerző. Mécs Lászlónak még a temetéséről is ügynöki jelentés készült a Nagy Márton fedőnevű ügynök jóvoltából. „A rengeteg kellemetlenség és negatívum mellett

Gróf Esterházy János (középen, csíkos nyakkendővel) társaságában a Vörösmarty téren szervezett könyvnapon. Mécs László a kép jobb oldalán

akadnak pozitív hozadékaik is ezeknek a megfigyeléseknek, például pontosan tudjuk, hogy ki vett részt Mécs László temetésén, mi hangzott el ott, hogyan zajlott le” – fogalmazott a kutató.

A könyvből nemcsak a Kádár-diktatúra valódi arca rajzolódik ki, hanem az ügynöki lét természetrajza is – a fedőnevek mögötti valódi személyeken kívül ugyanis fontos információkat tudunk meg arról, hogyan és mikor szervezték be az adott ügynököt, meddig volt a hálózat része, mi volt a pontos feladata, és hogyan végezte a munkáját. „Itt nincs két egyforma történet, a legkülönbözőbb szervezési indokokkal találkozhatunk. Valóban voltak olyanok, akiket bár szerveztek, teljesen használhatatlan jelentéseket adtak le, az állambiztonsági rendszernek azonban hamar feltűnt ez, majd kizárták ezeket az ügynököket a hálózatból, és megbüntették őket különféle módszerekkel. Viszont olyan történeteink is vannak, amikor valakit magukhoz édesgetnek, majd miután az illető megtapasztalja azt, hogy ügynökként milyen előnyökhöz jut, lojálissá válik a rendszer iránt. A lojalitás egyik kifejeződése az volt, amikor az ügynök kartonjára rákerült az, hogy *hazafias*. Ez azt jelentette, hogy az illető a rendszer iránt elkötelezett és megbízható, a jelentéseit komolyan lehet venni, és hazafias alapon, önszántából jelent” – tudtuk meg az előadáson.

Az állampárt teljes egészében semmibe vette az egyházi autonómiát. Ennek egyik ékes jele az volt, hogy 1973-ban a pannonhalmi főapátválasztáson öt jelöltből négy szervezett ügynök volt. Egyiküket, dr. Szennay Andrászt meg is választották főapátnak, ő egészen 1991-ig töltötte be a tisztségét – a története szintén szerepel a kötetben. Őt akkor szervezték be, amikor épp a Hit tudományi Akadémia professzora volt. Megtudták, hogy könyveket tulajdonított el, majd ezzel a ténnyel megzsarolták. Választás elé állították: amennyiben ígéretes tudományos pálya előtt álló hittudósként együttműködik, illetve gond nélkül teljesíti az állambiztonság kéréseit, viszonzásul támogatni fogják a pályafutását. Viszont ha elutasítja az együttműködést, akkor felfedik őt, és vége a kecsesgató karrierjének. Szennay András igent mondott, és összesen 1200 oldalnyi jelentés maradt utána.

Az első időszakban azt kérték tőle, hogy jelentsen professzortársairól, kollégáiról, ő pedig mindenkiről alapos, részletes személyes jelentést adott. Cserébe kapott egy nyugati útlevelet, és oda utazhatott, illetve olyan előadásokon vagy konferenciákon vehetett részt, amilyeneken csak akart – Bécsben, Genfben, Bonnban, Vatikánban egyaránt. „Természetesen mindegyik útról készítenie kellett egy jelentést. Meg is írta ezeket jó alaposan, és mivel egy remek íráskészségű professzor

(később főapát) volt, a jelentései valóban nagyon értékesek voltak – a tartótisztek is hasonlóan vélték, akik minden jelentés végére odaírták, hogy az operatív szempontból értékes információt tartalmaz” – tudtuk meg. A nyugati országokban töltött időről készült jelentések az állambiztonsági szervek számára kiemelt jelentőséggel bírtak, közülük néhányat lefordítottak, és átküldték a csehszlovák, német és szovjet titkoszolgálatoknak további elemzésre.

Miután Szennay Andrászt megválasztották főapátnak, 1973-ban rákerült a statisztikai adatlapjára a *hazafias* jelző. „Szennay András zsarolással lett beszerelve, onnantól fogva viszont, hogy a *hazafias* jelző rákerült a kartonjára, megbízható ügynöknek számított, aki már önszántából jelentett, kiélvezve az állambiztonsággal való együttműködés előnyeit. Így működött ez a rendszer. Az államvédelmi rendszer működtetői voltak ezek a tartótisztek, akiknek az életpályája érdekes és fontos adalék, néhány ilyen a könyvbe is beszerkesztettem, mivel a kutatási engedélyem minden anonimizálás nélkül lehetővé tette a teljes személyi anyaghoz való hozzáférést. Nem takarékoskodtam tehát a papírral, hanem leírtam mindent, amiről úgy gondoltam, hogy elég fontos ahhoz, hogy publicitást nyerjen” – magyarázta a könyv szerzője.

A Mécs Lászlóról készült jelentések többségét szervezett ügynökök írták, ők voltak a téglák a hit falában.

A kötetből többet megtudhatunk Berényi István főtisztről is, aki az egyházak elleni tevékenységeket irányította az ötvenes évek végén a Belügyminisztériumból. „Rendkívül képzett hírszerző tiszt volt, aki a képzettségét és tudását a sátán szolgálatába állította, de ettől még szakmailag nagyon értette a dolgát. Ezekről a tapasztalatait a rendőrtiszti főiskola állambiztonsági szak hallgatói számára is átadta. Néhány évig ott oktatott, és írt egy százoldalas oktatási anyagot a *Klerikális reakció ellenséges tevékenysége népi demokratikus rendünk ellen* címmel. Én ezt megszereztem, majd átolvastam, ebből lényegében kiviláglik az, hogyan kell beépülni az egyházi szervezetekbe, milyen szinteken, milyen különféle módszereket kell alkalmazni; majd az

Mécs László letartóztatásakor, 1953-ban

ötvenes évek első felében lezajló »siker-« ügyek közül néhányat részletesen bemutatott és kitérgyalt” – magyarázta a kutató.

De találkozhatunk Kiss Toldi Ferenc nevével is, aki Mécs László vizsgálójaként tette hírhedtté a nevét, ő volt az, aki napi háromszor, reggel, délben, este, három és fél hónapon keresztül kihallgatta Mécs Lászlót, és tőle származnak a kihallgatásokról készült jegyzőkönyvek is. Kiss Toldi Ferenc a felettesének, Gerő Tamásnak jelentett, aki a Belügyminisztériumból felügyelte

a vizsgálatot. „Gerő volt az, aki jóváhagyta a kihallgatás során alkalmazott módszereket és kérdéslistákat. Egy nagyon képzett hírszerző tisztről van szó, az ő főnöke volt Rajnai Sándor, aki a szervezet csúcsán ült. Ő Kádár János belügyi jobbkeze volt, a kézi vezérlés így Rajnain keresztül valósult meg, aki 1966 és 1976 között tíz éven át a BM III. Főcsoportfőnökség vezetője volt, a magyar hírszerzést és állambiztonsági szervezetet irányította, élet-halál uraként. Később az MSZMP KB tagjaként 1982 és 1989 között moszkvai

nagykövét volt” – tudtuk meg. Gerő Tamásról az előadó elmondta, hogy 1946-ban a törvénytelen sváb kitelepítések egyik irányítója volt, majd 1950-ben a kínzásokkal, kegyetlenkedésekkel tarkított kihallgatások során ő hallgatta ki Endrédy Vendel zirci ciszterci főapátot az Andrassy út 60. kínzókamrájában. Rajnai és Gerő csoportja 1956 október végén Tökölön tevékenykedve elfogta és a szovjeteknek kiszolgáltatta a Maléter Pál vezette magyar tárgyalóküldöttséget. Később Rajnai Kádár bizalmasaként és utasítására Romániából hazahozta Nagy Imrét és társait, majd felügyelte a Nagy Imre-per előkészítését és lebonyolítását, tehát közvetlen felelősség terheli a halálos ítéletek előkészítéséért.

A könyv születése, szerkezeti felépítése

Czapáry-Martincsevics András 2010 óta folytat kutatásokat a Hadtörténelmi Levéltárban, majd 2012-től az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltárában. Kutatási témája a történelmi egyházak államvédelmi és állambiztonsági ellenőrzése, ennek része a Mécs Lászlóval kapcsolatos kutatás is. „Kutatok ügyeket, ügynököket, beszerzésük körülményeit, a tartótisztek és felettesek életpályáit, próbálok értelmezni a motivációikat, általuk pedig jobban megérteni a Rákosi- és a Kádár-diktatúra rendszerét. 2014-ben jutottam arra a gondolatra – miután megismerkedtem Mécs László költészetével és életútjával –, hogy erről az emberről egészen biztosan jelentettek. Így első lépésként lekértem az adatbázisból azt az információt, hogy hány anyagban szerepel a neve – mint kiderült, 161 iratanyagban található róla adat, összesen mintegy 40 ezer oldalnyi, digitális és nyomtatott formában egyaránt. Fölállítottam egy kutatási tervet, négy évig tartott, amíg végigrágtam magam rajta. 2014 és 2018 között az volt a napi tevékenységem, hogy olvastam és értékeltem ezeket az anyagokat, a fontosabbakról pedig másolatokat gyűjtöttem. Közben rendeztettem a gondolataimat, hogy mit lehetne mindebből leírni. A harmadik év táján kristályosodott ki bennem az, hogy mindezt meg kell írnom egy könyvben” – tudtuk meg.

A könyv címének első része, a *Katankombák magyarja*, Mécs László 1948. október 14-én, Badacsonytomajon írt versének a címe, amely a bujdosás életérzését fejezi ki nagyon kifejezően. A könyv belső oldalán olvasható a vers kézírata, amelynek eredeti példánya

Dossziészám: V-700/15 ✓ V-111727 ✓	M - C	0148-209-B
Z-0-10219 ✓	1065 1A	MDA 1211
TERHELO ADATOK FELSOROLASA: I.	Család és utóneve: (Ászonyok leányneve) MÉCS JÓZSEF LÁSZLÓ	
A felszabadulás előtt premontrei szerzetes, papköltő volt. Verseinek tartalma a felszabadulás előtt uszító, a felszabadulás után a Szovjetuniót és a népi demokráciát gyalázó volt	Előző neve: ..... MARONCSIK.....	
A felszabadulás után több évig illegálításban élt.	Ászonyok férjezett neve: ..... HERNADSZENT ISTVÁN.....	
A budapesti megyei bíróság 1954. IV. 27-i 001074/54 sz. ítéletével népellenes btt. és izgatás btt. miatt 10 év börtönre, 10 év közügyektől eltiltásra ítélte.	Születési helye: ..... 1895. I. 17.	
Az Elnöki Tanács 004/1-49/57. sz. határozatával 1957. XII. 4-én büntetése hátralévő részét kegyelemből elengedte.	Anyja neve: ..... DOBRÁNSZKY ANNA.....	
Meghalt. BRFK jav. törölve. Sel: 1989-ben. 1979 DEC 18	1945 előtt: Szerzetes..... Jelenleg: nyugdíjas.....	
	Foglalkozása: jelenleg: nyugdíjas.....	
	Iskolai végzettsége: ..... egyetem.....	
	Párttagsága: ..... megye: ..... Lakhely: város, község: Bp. III. magyar	
	Munkahelye: ..... Allampolgársága: ..... Budapest 1964. évi XII. hó 21. n. III/2	
	Kiállította: osztály-vezető: ..... Kertész György aláírás	
	Ellenőrizte: 016915	

Mécs László operatív kartonja 1964-ből

A szerző, Czapáry-Martincsevics András dedikál

a Budapesti Fővárosi Levéltárban található.

A szerző előszót és ajánlásokat is szerkesztett a könyv elejére, többek között Korzenszky M. Richárd OSB tihanyi emeritus perjeljét, aki fiatal atyaként jól ismerte Mécs Lászlót és részt vett gyémántmiséjén, amelyet a költő halála előtt egy hónappal tartottak, de a gyászmiséjén is szolgált. További ajánlások kerültek beszerkesztésre két premontrai atya, Balogh P. Piusz gödöllői apát és Fazakas Z. Márton csornai apát tollából. „Nagyon melegen ajánlották a könyv megjelenését is, annak kényes tartalmával együtt” – fogalmazott a kutató.

A könyv fő fejezetei: I. A jászóvári (gödöllői) és csornai premontrai rend vázlatos története 1945 előtt és után. II. A bencés rend vázlatos története 1945 előtt és után. III. Mécs László életútja. IV. Mécs László nevének előfordulása vizsgálati és objektumdossziékban (26 dosszié került feldolgozásra). V. Mécs László nevének előfordulása további ügynöki munkadossziékban (több mint 30 dosszié került feldolgozásra).

A kötetben fellelhető iratanyagok három csoportba sorolhatók: 1.) *M – ügynöki munkadossziék* (48 darab). A fedőlapon az ügynök fedőnevét tüntették fel általában, így ezeknél a kartonoknál még nem ismerjük az ügynök személyazonosságát, csupán a jelentései szerepelnek szépen sorban, időrendben a munkadossziében. 2.) *O – objektumdossziék* (52 darab). Ezek a dossziék egy-egy konkrét ügyre fókuszáltak, ilyen volt például az Egri Hittudományi Akadémia környékén megvalósuló ciszterci ifjúsági szervezkedés, aminek az volt a fedőneve, hogy *Fekete Hollók*. A Fekete Hollók fedőnevű objektumdossziében

az összes erre vonatkozó releváns irat másolatként megtalálható – ehhez hasonló objektumdossziét képeznek a Győri Egyházmegyével kapcsolatos irományok is. 3.) *V – vizsgálati dossziék* (42 darab). Ha valakit Mécs Lászlóhoz hasonlóan vizsgálati fogságba helyeztek, akkor kihallgatási jegyzőkönyvek születtek, majd az ezekről készült másolatok bekerültek a vizsgálati dossziéba. Ebben a dossziében található az ügyészi vádjavaslat, majd az ítélet is, amennyiben pedig volt fellebbezés, úgy a fellebbviteli bíróság ítélete is.

„A Rákosi- és a Kádár-diktatúra között csak az eszközökben volt különbség, a célok ugyanazok voltak, csak a puha Kádár-rendszer kifinomultabb eszközökkel igyekezett – a lelkek megtörésével – ugyanazt elérni. Az egyházakat viszont egyaránt ellenségnek tekintették, minden eszközt megengedettnek tartottak a velük szemben való fellépés során. Különös figyelemmel vizsgálták az egyházak és az ifjúság kapcsolatát, és igyekeztek az egyház ifjúságra gyakorolt hatását minden eszközzel ellehetleníteni. A felozlatott szerzetesrendek tagjainak az életútját a felozlatást követően is figyelemmel kísérték, tudták, hogy hol vannak, mit csinálnak, hol dolgoznak, és ha a legkisebb gyanú is felmerült, hogy ifjúsági vagy gyermekcsoportokkal titokban kapcsolatot tartanak, kirándulást vagy programokat szerveznek nekik, azonnal elfogták őket. Volt olyan per a hetvenes években, ahol tizenhárom vádlott részére ilyen okból kifolyólag ifjúság elleni vétség vádjával 250 év börtönt osztottak ki” – fogalmazott a kutató.

A 2000-es évek elején a Belügyminisztérium egyik irodájának lezárt íróasztalfiókjából előkerült egy

mágnesszalag, amelyről kiderült, hogy bár kódoltan, de tartalmazza a teljes ügynöki adatbázist. Mivel kódolt anyagról van szó, a történeti levéltár informatikusainak majdnem tíz évébe telt, amire visszafejtették az egészet, de sikerült. „Ez azért jelentős, mert a teljes ügynöki adatbázist tartalmazza, a 6-os kartonok esetében pedig többször előfordult, hogy azok eltűntek – kiemelték vagy megsemmisítették őket –, ilyen esetben viszont a H adattárban továbbra is megmaradt a nyom.

A könyv egyben egy korrajz, egy forrásdokumentum-gyűjtemény. A kötet második fele – majdnem 150 oldal – olyan történeti levéltárból származó ügynökjelentéseket tartalmaz, amelyek még sehol nem publikáltak eddig. A kötet végén található egy függelék 50 melléklettel, amelyekben 6-os kartonok – az ügynökről készült személyi kartonok, ezek tartalmazzák az ügynök fedőnevét, ki szervezte be, milyen módszerrel, meddig volt a hálózat tagja –, statisztikai adatlapok, H adattári információk találhatóak. „Minden általam leírt mondatra vannak pontos hivatkozások. Csak tények és dokumentumok alapján állítok valamit, aminek aztán utána lehet nézni. A függeléknek ez is az egyik szerepe” – tudtuk meg.

A könyvhöz tartozik 609 lábjegyzet, emellett számos képjegyzék és irodalomjegyzék. A kötet szakmai lektora Kovács Ágnes volt, írói álneven Kara Anna, a Gödöllői Premontrai Apátság levéltárosa, aki Mécs László-kutatóként is ismert, és rendkívül sokat segített a szerzőnek a lábjegyzetek írásában, a könyv szakmai korrektúrájában.

Arra a kérdésre, hogy Mécs László tudta-e, hogy megfigyelik őt, a kutató azt válaszolta az előadás végén: minden bizonnyal gyanította, hogy még a felettese is ügynök, de még ha tudott is volna arról, hogy megfigyelik és lehallgatják őt, akkor sem lett volna mit tennie. „A Trianon utáni felvidéki magyar kisebbségi lét részeseként, illetve a Kádár- és a Rákosi-diktatúra tanújaként és elszenvedőjeként Mécs László sorsa nagyon sok tanulságot rejt magában. A mi feladunk ismét kézbe venni őt, mert akit egykor talán túlbecsültek, azt attól mi még megbecsülhetjük” – fogalmazott Czapáry-Martincsevics András.

*Czapáry-Martincsevics András: *Katakombák magyarja. Mécs László megfigyelési dokumentumai (1945–1978)*. Xante Librarium Kft., Budapest, 2023, 280 oldal.

Suba László

Szükséges-e a művészet?

Az

ókortól kezdődően sokszor próbáltak választ adni arra a kérdésre, hogy szükség van-e a művészetre. Platón ókori görög filozófus elmarasztalta a művészeteket, miközben a tudományokkal vetette össze őket, ugyanis úgy vélte, a művészet a valóság másolata. Ennek ellenére a művészet minden emberi társadalomban élt és virágzott, ugyanakkor a művészet tudományos magyarázatára még sokat kellett várni az évszázadok folyamán.

A 19. századi német filozófusok közül Friedrich Nietzsche a mai napig érvényes szempontokat jelölte meg a művészet fő értékeivel kapcsolatban, erre viszont a kortársai még nem figyeltek fel eléggé.¹ Ismerős lehet az olvasónak Immanuel Kant német filozófus ama mondása, miszerint a művészet érdek nélkül tetszik. Nietzsche ellenben azt állítja, hogy a közönség mellett a művészek is érdekeltek a művészetben. A művészek tartalmat szeretnének közölni, amit a közönség is óhajt. Nietzsche aggasztónak tartotta azt, ahogyan

a piac értékeli a művészetet: az emberek inkább régi műveket vásárolnak, az új munkákat – amelyek „új utakon járnak” – pedig kevésbé értékelik. A művészek és műélvezők is érdekeltek az alkotások tartalmában. Nietzsche hangsúlyozza az autenticitást, az eszményítés elkerülését, transzpareniciát és világos megfogalmazást akar. Az esszencializmus, minimalizmus azt sugallja, hogy kerülni kell a mértéktelenséget, az effektusok hajszolását. A művésznak a valóságot úgy kell elfogadnia, amilyen. A katarzisznak új értelmezést akar: a tragikum és derű együttlétét. Nietzsche azt állítja, hogy a művészet eszköz a jövő alakítására. A művész nemcsak általában változtatja meg a világot, de úgy is, hogy „életre tudja kelteni a mások lelkében szunnyadó tettvágyat.”²

A 20. század végén Arthur Coleman Danto amerikai művészettörténész a művészet és a művészettörténet végéről értekezett, ami nagyon felkavarta

A 20. század végén Arthur Coleman Danto amerikai művészettörténész a művészet és a művészettörténet végéről értekezett, ami nagyon felkavarta a kedélyeket.

Miklós Gábor: Nagybányai táj

Vetró Artúr kolozsvári műhelyében

a kedélyeket. E kérdéssel számos művészettörténész, filozófus kezdett el foglalkozni, sokuk gondolta úgy, hogy a modern és az avantgárd művészek oly mértékű változásokat idéztek elő a művészet elméleti értékelésében, hogy a filozófiától várták a válaszokat – például olyan esetekben, amikor egy képzőművészeti kiállításon egy széket vagy egy véccékagylót mutattak be.

Az érintett művészettörténészek és filozófusok úgy gondolták, hogy nem a művészet ért véget, hanem új utak bontakoztak ki belőle. Közben a Bauhaus iskolát és a modern művészeteket is érték kritikák, a Bauhaus túlságosan ragaszkodott a kubista formákhoz, így születtek meg a kockaépületek. A modern művészetekből sok esetben kimaradtak a figurális elemek és a szimbólumok,

ami nehezítette a művek megértését. A művészettörténészek és filozófusok úgy gondolják, van esély arra, hogy az új irányzatok is megtalálják helyüket a művészettörténetben.

Hans-Georg Gadamer, korunk német filozófusa szerint a művészeteknek igazságfeltáró szerepe van. Megtalálható benne a játék, amely eszköz a műalkotás és műélvező között, valamint az együttjátszás. A műalkotást tekinthetjük szimbólumként, amelynek megfejtése segíti a nézőt egy élet-töredék megértésében. Mint ismeretes, a műalkotás igényli az időt ahhoz, hogy jobban átélhessük azt. Ezt tekinthetjük saját időnek vagy ünnepi időnek, mert ilyenkor elszakadunk az élet mindennapi gondjaitól. Gadamerhez hasonlóan Martin Heidegger is az igazság feltárójának tartja a művészetet. A forma és az anyag eszközök a művészek kezében, de a művészet több az eszközöknél, mert a lét igazságát tárja fel. A műalkotással valami új jön létre a világ konstellációjában – eseményként történik a lét megvilágítódása. Minden művészet, lényegét tekintve, költészet.

Az amerikai filozófusok között Richard Rorty hivatkozott az irodalomra és a művészetre, mert a társadalom alakításában fontos szerepet játszhatnak. A racionalista filozófiával szemben a művészetek erősítik az emberek kapcsolatait, az erkölcsöt, a demokráciát. Az igazságot így nem megtaláljuk, hanem létrehozuk. Rorty előtt egy olyan kultúra víziója lebeg, amelyben a társadalmi együttműködés szerves része a nyilvános életnek, a magánéletben pedig az esztétikai önteremtés eszményei működnek.

Ha végigtekintünk a jelenkori kiállításokon, akkor láthatjuk az utóbbi évszázad művészettörténeti változásait. Találunk modern, posztmodern és kortárs művészeti alkotásokat is. A művészek a forma erejével akarnak erőt vinni műveikbe. A táj, a társadalom, történelem lenyomatait is észrevehetjük. Érdekli a művészeket a hagyomány, az identitás, a vallomásos jelleg. Nietzsche gondolataival zárnám az írást, miszerint a múlttal való kapcsolatot nem kell tagadni, inkább erőt kell meríteni belőle.³

Jegyzetek

1 Kiss Endre: Stendhal hallgatja a Carment. A művészet szisztematikus helye Friedrich Nietzsche érett filozófiájában. *Magyar Filozófiai Szemle* 2002/1–2.

2 Uo.

3 Uo.

Lőrincz Ildikó

Zárta kapuit a 28. Minimum Party alkotótábor

Az 1996 óta működő, idén július 31. és augusztus 11. között a Hargita megyei kászoni Tizsás patak torkolatánál megszervezett Minimum Party alkotótábor és szakmai fórum célja továbbra is a kísérletező szellem és az összművészeti próbálkozások támogatása, a természet-művészet felkarolása, valamint a művészeti közösségépítés ösztönzése. Erre kiváló helyszín a kényelmet jelentő „civilizáció”-tól távol eső kászoni erdei tisztás, mert itt minden résztvevő a legminimálisabb körülmények közt maximálisan magára, saját ötleteire és leleményességére van utalva. Ez nem jelent azt, hogy ott bárki is lelassulna, a huszonnyolcadik alkalommal megszervezett rendezvényen egyik programot követte a másik, egyik műhelyből át lehetett járni a másikba, együtt vagy egyénileg alkotva a természetben, minimális körülmények közt, maximális kreativitással – röviden talán így jellemezhető az *Útvesztők és labirintusok* tematikával meghirdetett alkotótábor és szakmai fórum.

A művészeti eseményt meghirdető Minimum Party Társaság az útvesztők és labirintusok tematika alkotói megközelítésének felvetésekor a bonyolultság és a kilátástalanság ellentétének fejtegetését javasolta. A naponta sorra kerülő alkotóműhelyekben, illetve a szakmai fórum előadásain a táborban résztvevők akár arra a kérdésre is választ kereshettek, mi volt előbb, a labirintus vagy az útvesztő, vagy egyáltalán mi a különbség a látszólag azonos értelmű fogalmak között? Az ideai tábori koncept részletes

kifejtése megtalálható a www.minimumparty.org honlapon, ahol a korábbi évek tábori dokumentációja, illetve az eddig megjelent 10 Minimum Party kiadvány is megtekinthető.

Tíz alkotóműhellyel, kb. 80 résztvevővel indult a tábor. Az Eger vonzaskörébe tartozó Farkaskő Noszvaji Barlang Művésztelepet működtető **Balázs Péter** a vizuális műhelyben előbb a tér bejárására és információgyűjtésre hívta a résztvevőket. A tér berendezését megcélzó természetművészeti alkotás létrehozásakor ugyanis fontos megtudni, milyen természeti környezet, milyen kulturális háttér áll az alkotók rendelkezésére. A tábor végére a közös gondolkodás vagy az egyéni munka által létrehozott természetművészeti alkotás visszasimult a természetbe.

A fotóműhely vezetője **Fekete Zsolt** marosvásárhelyi fotográfus, aki a résztvevőkkel a labirintust az ismétlés fogalmával megközelítve járta körül. Felvetése szerint az útvesztő egy megbolondított labirintus, ami látszólag determinált, de mégsem. Szerinte a fotóval ismétlünk vagy másolunk, a műhelymunka során meglévő fényképeket helyeztek a tájba, megvizsgálva, lehetséges-e az ismétlés, amely itt nem egyszerűen a múltbeli események újraélése, hanem az élet folyamatos megújulásának és az egyén önmagával való szembenézésének folyamata.

A Szöveg és zene műhely bemutatója, előtérben Szabó Kincső. Lőrincz Ildikó felvétele

A kolozsvári születésű, Budapesten élő csellista, **Márkos Albert** a zeneműhelyben többféle szöveg megzenésítését, illetve zenei körítéssel való előadását javasolta a résztvevők számára, akik nap mint nap megpróbálták megtalálni a paritást a kettő között, hogy a szöveg és a zene ne kiszorítsa, hanem inkább éltesse egymást. A tábor második felében érkezett meg a franciaországi Provence vidékén élő **Miquèu Montanaro** oxián trubadúr muzsikusa, aki a műhelyben résztvevőkkel a képet és a mozgóképet használja kottaként, a naponta készült filmfelvételeiket vetítik ki és arra zenélnek. Itt a zenélésben mindenki örömeit lelhet, amit napközben próbáltak, esténként nagy sikerrel mutatták be Szöveg és zene, illetve Filmkottazene címmel.

A székelyudvarhelyi származású, Budapesten élő **Szabó Ildikó Ágnes** a mozgásműhely irányítását vállalta, a butoh labirintusában kísérletezett a műhelyben résztvevőkkel, a labirintus-útvesztő dilemmát a butoh tánc „belső tájképeivel” megragadva közelítette meg. Kapcsolódva a fotóműhely vezetője, Fekete Zsolt által felvetett problémához, arra a kérdésre is keresték a választ, vajon megismételhető-e a mozdulat, vajon ugyanazt érezzük-e az ismétlések során. A mozgás a táborban a reggeli tornák révén is jelen volt.

A filmesműhelyben **Vörös T. Balázs** (Budapest/Sepsiszentgyörgy) vezetésével műfajilag szerteágazó videómunkák létrehozására volt lehetőség. Az első lépés a forgatókönyvírás, filmterv-készítés volt, majd többen is elkezdtek rövidfilmjeik elkészítését. Ugyanakkor a zeneműhely filmkottazenéjéhez is kiváló felvételek készültek. Minirealista eszközökkel, a természethez idomulva készültek el a mozgóképes felvételek, mellette ez a műhely dokumentálta a többi alkotóműhelyeket is, bekapcsolódva azok munkájába.

Az íróműhely a marosvásárhelyi születésű, Budapesten élő író és médiaművész **Láng Orsolya** vezetésével működött. A műhely résztvevőinek igényeihez idomuló szövegektől az egyéni konzultációkig és a kreatív írásig több kategóriában alkottak, írtak szövegeket ritmusképletekre és végeztek érzékszerveket fejlesztő gyakorlatokat, fejlesztették az egész testet igénybe vevő figyelmet. Aki ebben részt vett, felváltva lehetett szövegíró, előadó vagy zenész. A tábor második felében az íróműhelyben megírt szövegeket a zeneműhely nap mint nap feldolgozta, az eredmény a napi szintű szöveg- és zenebemutatók sora.

A filozófiaműhely vezetője, **Pálfalusi Zsolt** budapesti esztéta rendhagyó esztétika óráin a labirintus nehezen átlátható, összetett rendszerek szimbólumait vezette fel filozófiai, irodalmi és képzőművészeti kontextusban. Az előadások során végigkövethettük, milyen jelképekbe és jelenségekbe szövődik bele korunkban a labirintus negatív és pozitív aspektusa, de az art brut eseteit megvizsgálva betekintést nyerhettünk a művészet holtudvarába, esetenként útvesztőjébe. A műhelyvezető az előadásort korábbi években kialakult szokásához híven, stílusosan egy performansszal zárta elméletibb jellegű előadás-sorozatát.

Az építészműhely a Budapesten élő, sepsiszentgyörgyi származású **Rab Sarolta** irányításával megvizsgálta, a vonalrajzból hogyan lesz tér és struktúra. Feltérképezték a helyszín térszituációit, és megnézték, az itteni tér miképpen alakítható. A természetben zajló és a természetes anyagok, illetve a talált helyeket felhasználó alkotófolyamat rendkívüli lehetőséget teremtett az együtt gondolkodásra és az eltérő karakterű helyek és anyagok tanulmányozására. Munkájuk eredményeképpen a immár a kászoni erdőben is lehet labirintust bejárni.

Nagy Abigél marosvásárhelyi képzőművész a kézműves (kerámia) műhelyben résztvevőkkel a művészi kerámiák megalkotásakor a kettősség megragadását ösztönözte, és a tábor végére tervezett installációt labirintus kupacból és útvesztő kupacból igyekeztek megépíteni, alkotásaikat az építészműhely labirintusában állították ki. A kerámiakészítés folyamatának egyik legizgalmasabb része a megformált kizs拉斯ztikák kiégetése, amire a tábor helyszínén korábban megépített agyagégető kemence adott kiváló lehetőséget.

Az alkotótábor tizedik műhelye az Élboy kísérleti színháza a kolozsvári születésű, Miskolcon élő **Szabó Attila** rendező vezetésével kereste azokat a művészi eszközöket, amelyek labirintusból útvesztőt, az útvesztőből pedig labirintust faragnak. A minden műfajra és számos tábori jelenségre reflektáló stand up comedy produkciókat létrehozó műhely a tábor legrégebbi, folyamatosan működő kísérleti laboratóriuma, amelyben minden nap kitalált, elpróbált, majd estéről-estére előadott örömszínházat láthatott a közönség.

A kísérleti színházi és zenei produkciók mellett éjszakába nyúlóan zajlottak a szakmai fórum előadásai és filmvetítései. A műhelyvezetők szakmai bemutatkozása mellett több olyan előadást és filmet nézhetek meg a táborlakók,

amelyek beépültek az alkotótáborban zajló gondolkodó-kísérletező életmódba. Rab Sarolta építész munkáit, Láng Orsolya költő és vizuális művész rajzfilmjeit mutatta be. A műhelyvezetőkön kívül előadást tartott Boros Kinga dramaturg, színházi író, aki a kortárs erdélyi magyar színház útvesztőiben eltűnt nők jelenségéről beszélt. Kerekes Emőke fotográfus a *Médiumok és tájak* című előadásában egyéni fotóművészeti vizsgálatait egy érdekfeszítő kontextusba helyezte, Kis-Tóth Zalán képzőművész, filmes nemrég készült kisfilmjeit mutatta be. Losonczy Béla képzőművész a Minimum Party visszatérő résztvevője, akinek szokatlan felületekre készült festményeit ezúttal egy vetített-képes előadás és egy szabadtéri albumbemutató hozta közelebb a táborlakókhoz. Záttonyi Tibor budapesti fotóművész *Idézetek egy városról, jegyzetek egy helyről* című fotóvetítését élőzene kísérte, a fekete-fehér képei kapcsán dialógus alakult ki a táborlakókkal.

Az alkotótábor legizgalmasabb napjai általában a tábor végére tevődnek, ekkor ugyanis a már közösséggé kovácslódott tábori résztvevők számára bemutatják a műhelyekben készült, illetve az egyénileg létrehozott munkákat. Idén is minden táborlakó kezdeményezhetett és kivitelezhetett egyéni vagy csoportos fotós, filmes, képzőművészeti, kézműves, mozgásszínházi, filmes, írói vagy zenés projektet. Ekkorra már az erdei tisztás szokatlan tereit változatos műfajú alkotások színesítették, az éjszakába nyúló filmes, fotós vetítések és mozgásszínházi, illetve zenei produkciók minden táborlakó számára életre szóló művészeti élményt, a tábori együttlét pedig rendkívül összetett közösségi tapasztalatot hozott, amely egyben a kortárs művészeti alkotó folyamatot is picit közelebbivé tette minden résztvevő számára. Az utolsó napi vizuális körsétára, amely során megtekinthetőek a képzőművészeti-, építészeti- és a kézműves műhelyekben létrejött, zenei és mozgásművészeti produkciók, filmes munkák és fotográfiai alkotások érdemes jelen lenni azoknak is, akik átfogó képet szeretnének kapni egy ilyen természeti környezetben zajló alkotótáborban zajló folyamatokba.

A rendezvény támogatói idén a Nemzeti Kulturális Alapprogram (Budapest), illetve a Romániai Magyar Demokrata Szövetség és a Communitas Alapítvány (Kolozsvár). Szakmai partner: Pro Progressione Kft, további partnerek: Kászonalitíz Polgármesteri Hivatala, Dr. Lukács Mihály Általános Iskola (Kászonalitíz), Tuzson János Általános Iskola (Kászónújfalú).

